

SERAT DEWARUCI LAN FILM DEWA RUCI TINTINGAN NILAI BUDAYA

Ghalant Reenata

S-1 Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
ghalantreenata@mhs.unesa.ac.id

Dra. Sri Sulistiani, M.Pd

Dhosen Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Sastra Jawa dipercaya mujudake salah sijine sarana piwulangan kang paling utama. Ing sastra Jawa ana kang diarani *periodisasi* sastra Jawa, *Periodisasi* sastra Jawa diwiwiti saka sastra Jawa kuna, sastra Jawa pertengahan, sastra Jawa anyar lan sastra Jawa modern. Sastra Jawa anyar nduweni tetenger kanthi penganggane basa Jawa anyar lan asipat piwulang lan babad. Piwulang-piwulangan iku adhedhasar pengalaman urip lan kahanan sosial. Piwulangan mau digethoktularake lumantar karya sastra supaya bisa ngrembaka.

Salah sawijine naskah kang nganti saiki isih digunakake minangka piwulangan lan isih kawentar yaiku *Serat Dewaruci* kang isi critane lelakone Werkudara/Bimasena kanggo nggayuh kasampurnane urip. Crita Dewa Ruci iki uga kawedhar ing Film Dewa Ruci. Film minangka salah sawijine kesenian kang luwih alus tinimbang drama amarga film nggunakake sudut pandang, solah bawa, lan latar kang beda-beda. Senajan saka unsur-unsur critane memper karo *Serat Dewaruci*, nanging ana perangan-perangan kang ora digambarake dening sutradara sajrone film iki. Kaya dene nilai-nilai kang ana ing *Serat Dewaruci* ora kabeh kinandhut ing film taun 2005 iki. Dipilihe rong karya sastra iki minangka objek saka panliten amarga, durung ana panliten kang mbandhingake rong karya sastra iki.

Adhedhasar landhesan panliten ing ndhuwur underaning panliten kang sesambungan karo interteks sajrone *Serat Dewaruci* lan *Film Dewa Ruci* bisa kaperang kaya mangkene (1) Kepriye struktur critane *Film Dewa Ruci* lan *Serat Dewaruci*? (3) Kepriye nilai-nilai kang ana sajrone *Crita Dewa Ruci*? Tujuwan panliten ngenani interteks sajrone *Serat Dewaruci* lan *Film Dewa Ruci*, yaiku nggambarake struktur critane *Film Dewa Ruci* lan *Serat Dewaruci*, nggambarake nilai-nilai kang ana sajrone *Crita Dewa Ruci*.

Panliten iki nggunakake tintingan nilai budaya. Teori kang digunakake yaiku teori andharane Koentjaraningrat kanggo ngonceki Nilai budaya ing dhata sakloron. Teori structural nggunakake teori andharane Abrams. Panliten ngenani kajian nilai budaya iki kalebu panliten dheskriptif kualitatif. Diarani asipat kualitatif amarga dhata-dhata kang dijlentrehake awujud dhata tulis, dudu awujud angka, diarani asipat dheskriptif amarga dhata-dhata kang wis ana bakal diandharake lan dijlentrehake struktur lan nilai-nilai budaya. Panliten iki uga asipat komparatif amarga bakal mbandhingake rong wujud dhata yaiku sastra tulis lan *audio visual*. Teknik ngumpulake dhata sajrone panliten iki nggunanake teknik studi *pustaka*. kanthi *system* tandha, yaiku kanthi cara menehi tandha marang tembung-tembung, ukara, lan wacana kang ana sesambungane karo panliten iki.

Asiling panliten iki yaiku (1) nuduhake struktur TNFD lan struktur *Serat Dewaruci* wiwit saka paraga, pamaragan, latar, tema lelewane basa lan amanat (2) nuduhake nilai-nilai kang kinandhut sajrone crita Dewa Ruci kaya ta nilai sosial lan pendhidhikan.

Tembung wigati: *Serat*, *Film* lan *Nilai Budaya*

PURWAKA

Lelandhesane Panliten

Manungsa mujudake titah kang dianugrahi akal lan pikiran dening Pangeran. Akal lan pikiran bakal migunani yen digunakake kanggo mikir kang bener lan pener. Saperangan manungsa nggunakake pikiran mau kanthi kreatif lan pungkasane bisa nuwuhake riptan budaya kang migunani tumrap bebrayan. Riptan mau arupa riptan *kultural* kang migunani lan bisa menehi kawruh kanggo pamaos. Sajrone bebrayayan Jawa, riptan mau diarani sastra Jawa.

Sastra Jawa dipercaya mujudake penganggane sarana piwulangan kang paling utama. Ing sastra Jawa ana kang diarani *periodisasi* sastra Jawa, *periodisasi* sastra Jawa diwiwiti saka sastra Jawa kuna, sastra Jawa pertengahan, sastra Jawa anyar lan sastra Jawa modern. Suwarni, (2013:1) ngandharake sastra Jawa kuna ngrembaka nalika abad IX nganti wiwitan Majapahit. Sastra Jawa pertengahan tuwuh nalika jaman Singasari nganti mudhune Majapahit lan ditandhani tuwuhe Islam ing Jawa.

Pangrembakan sastra Jawa anyar nuwuhake sastra Jawa pesisiran lan sastra Jawa kratonan. Sastra

Jawa anyar nduweni tetenger kanthi penganggane basa Jawa anyar lan asipat piwulang lan babad. Piwulang-piwulangan iku adhedhasar pengalaman urip lan kahanan sosial. Piwulangan mau digethoktularake lumantar karya sastra supaya bisa ngrembaka. Nilai-nilai luhur mau akeh kang sumimpen ing sajrone naskah. Naskah yaiku mujudake karya kang tinulis ing wektu mbiyen lan isih digunakake nganti saiki (Saputra, 1996: 10). Naskah minangka salah sijine warisan budaya kang turun-temurun. Salah sawijine naskah kang nganti saiki isih digunakake lan isih kawentar yaiku *Serat Dewaruci* kang isi critane lelakone Werkudara/Bimasena kanggo nggayuh kasampurnane urip.

Serat Dewaruci minangka saduran saka *serat Nawaruci*, kang ditulis dening Empu Syiwamurti ing taun 1500-1619. *Serat Dewaruci* disadur dening K. Ng. Yasadipura 1. Yen *serat Dewaruci* ditulis nggunakake basa Jawa Kuna, *Serat Dewaruci* ditulis nggunakake basa Jawa anyar nanging tetep nggunakake metrum Jawa Kuna. *Serat Dewaruci* kasusun saka limang tembang, yaiku tembang Dhandhanggula 15 pada, tembang Pangkur 42 pada, tembang Sinom 17 pada, tembang Durma 31 pada lan tembang Dhandhanggula 62 pada. *Serat Dewaruci* ditulis nalika wiwitane Surakarta ngadheg lan nggunakake aksara Jawa. Tuwuhe *Serat Dewaruci* ing kraton Surakarta nduweni maksud tartamtu. Nalika kuwi, Islam

minangka salah sawijining agama kang ngrembaka ing tanah Jawa nduweni pangaribawa kang gedhe banget lan wiwit ngrembaka ing wilayah kraton. Kanggo nikelake *eksistensi* kraton, para pujangga dalem wiwit nulis serat-serat kang ngandhut piwulang-piwulang. Crita Dewa Ruci mujudake crita asli Indonesia kang ditulis ing abad 15. Miturut para ahli, crita Dewa Ruci minangka asil saka pamikiran para pujangga kanggo nanggapi kabudayan-kabudayan kang tuwuh ing tanah Jawa. Alur crita saka lakon Dewa Ruci iki minangka alur crita kang dijupuk saka Epos Mahabarata. Dewa Ruci minangka salah sawijine crita utawa lakon wayang kang ngandhut piwulang-piwulang luhur. Sajrone lakon wayang, lakon Dewa Ruci nggambarake lelakone manungsa kanggo nggayuh ngelmu kang luhur, ing kene ngelmu kang dimaksud yaiku ngelmu ngenani *sangkan parane dumadi*. Piwulang-piwulang saka Dewaruci marang Werkudara/Bimasena kang nggoleki kasampurnan sajrone urip dadi dhasar saka ilmu-ilmu tasawuf ing tanah Jawa. Mula saka kuwi saperangan wong nganggep crita Dewaruci minangka crita kang sakral. Slaras karo majune jaman, crita Dewa Ruci kang ana sajrone *Serat Dewaruci* tansaya ngrembaka. Crita Dewa Ruci ora mung diwujudake dadi lakon wayang nanging uga dadi film kang dianggep luwih modern.

Film minangka salah sawijine kesenian kang luwih alus tinimbang drama amarga film nggunakake sudut pandhang, solah bawa, lan latar kang beda-beda. Film kang ngemot crita Dewa Ruci kaya dene *Serat Dewaruci* yaiku, *Film Dewa Ruci* kang disutradarani dening Dimas Harino Saka PT. Gentabuana Pitaloka Film Production. Film kanthi durasi patang puluh wolu menit iki nyritakake lelakone Werkudara/Bimasena wiwit saka Werkudara/Bimasena ngadhep menyang guru Drona nganti Werkudara/Bimasena nemokake kasampurnan urip lewat Dewa Ruci. Senajan saka unsur-unsur critane memper karo *Serat Dewaruci*, nanging ana perangan-perangan kang ora digambarake dening sutradara sajrone film iki. Kaya dene nilai-nilai kang ana ing *Serat Dewaruci* ora kabeh kinandhut ing film taun 2005 iki.

Adhedhasar rong karya sastra kasebut, panliti kasengsem kanggo ngliti nilai budaya kang ana sajrone rong karya sastra kasebut. Panliten ngenani kajian nilai budaya iki kalebu panliten dheskriptif kualitatif. Diarani asipat kualitatif amarga dhata-dhata kang dijlentrehake awujud dhata tulis, dudu awujud angka, dene asipat dheskriptif, dhata-dhata kang wis ana bakal diandharake lan dijlentrehake struktur lan intertekstual. Panliten iki uga asipat komparatif amarga bakal mbandhingake rong wujud dhata yaiku sastra tulis lan *audio visual*.

Dipilihe rong karya sastra iki minangka objek saka panliten amarga, durung ana panliten kang mbandhingake rong karya sastra iki. Saliyane kuwi, crita Dewa Ruci minangka salah sawijine crita kang ngandhut piwulang-piwulang luhur. Adhedhasar andharan ing ndhuwur, panliti netepake irah-irahan "*Serat Dewaruci lan Film Dewa Ruci Tintingan Nilai Budaya*".

Underaning Panliten

Adhedhasar landhesan panliten ing ndhuwur underaning panliten kang sesambungan karo interteks sajrone *Serat Dewaruci* lan *Film Dewa Ruci* bisa kaperang kaya mangkene:

- 1) Kepriye struktur critane *Film Dewa Ruci* lan *Serat Dewaruci*?
- 2) Kepriye nilai-nilai kang ana sajrone *Crita Dewa Ruci*?

Tujuwan Panliten

Tujuwan panliten ngenani interteks sajrone

Serat Dewaruci lan *Film Dewa Ruci*, yaiku:

- 1) Ndheskripsikake struktur critane *Film Dewa Ruci* lan *Serat Dewaruci*.
- 2) Ndheskripsikake nilai-nilai kang ana sajrone *Crita Dewa Ruci*.

Paedah Panliten

Anane panliten iki kaajab bisa menehi paedah kang migunane tumrap pamaos lan panliti dhewe. Paedah panliten iki utamane kaperang dadi loro, yaiku paedah *teoretis* lan paedah praktis. Paedah *teoretis* ing panliten iki dikarepake bisa aweh sumbangan tumrap pangrembakane jagade kasusastran. Panliten kang ngrembug ngenani nilai budaya sajrone serat lan sinetron iki uga bisa nambahi seserepan saka panliten sadurunge utamane ngenani kajian nilai budaya. Kanthi praktis panliten nduweni pangajab bisa dadi sumber pangrembakane materi pasinaonan wulangan Basa Jawa ing sekolah utawa pawiyatan agung mligine piwulang ngenani kasusastran

METODHE PANLITEN

Ancangan Panliten

Panliten iki kalebu jinise panliten kualitatif. Panliten kualitatif yaiku panliten kang obyek panlitene ora dijupuk lumantar statistik utawa itung-itungan (Straus lan Korbin, 2009:4). Andharan kang diandharake Straus lan Korbin bisa ditegesi yen panliten kualitatif minangka panliten kang obyek ora dijupuk saka proses statistik, nanging saka saka proses penalaran utawa analisis dhata kang nengenake makna. Panliten kualitatif kanthi metodhe dheskriptif digunakake sajrone panliten iki amrih bisa menenhi gegambaran ngenani interteks *Serat Dewaruci* lan *Film Dewa Ruci*.

Sipate panliten iki yaiku dheskriptif kualitatif. Miturut Nasir (1989:63) panliten dheskriptif nduweni tujuwan mujudake sawijine gegambaran kanthi *sistematis*, nyata, lan akurat ngenani fakta-fakta, sipat, sarta gegayutan karo pangripta kang ditintangi. Ratna (2010:47) ngandharake yen sajrone ilmu sastra, sumber dhatane awujud reriptan sastra, lan naskah. Dhata panliten mujudake dhata formal awujud tetembungan, ukara, lan wacana. Asiling panliten iki awujud gegambarane basa kang awujud ukara lan cecaturan.

Dhata lan Sumber Dhata

Dhata-dhata sajrone panliten iki asale saka sumber kang arupa dhata tulis utawa kapustakan lan *audio visual*. Dhata kang digunakake sajrone panliten iki yaiku. Transkrip naskah film *Dewaruci* lan serat *Dewa Ruci*. Naskah *Serat Dewa Ruci* ing kene mujudake serat kang wis dialih aksarakake lan bisa diunduh ing *Alang alang kumitir.com*.

Ratna (2010:47) ngandharake sajrone panliten sastra dhata formale awujud tembung, ukara, uga wacana. Dhata kang digunakake ing panliten iki yaiku ukara, pada lan cecaturan kang ana sesambungan karo unsur struktur pamangune cerita Naskah *Serat Dewaruci* lan *Film Dewa Ruci* Dimas Harino, saka PT. Gentabuana Pitaloka Film Production.

Instrumen Panliten

Arikunto (2002:126) ngandharake yen instrumen iku mujudake piranti-piranti kang dianggo supaya metodhe-metodhe kang ditrapake ing sawijine panliten bisa cundhuk. Mula ing kene, instrumen kang digunakake diperang dadi loro yaiku instrumen utama lan instrumen panyengkuyung. Instrumen utama sajrone panliten iki yaiku panliti kang nindakake panliten. Instrumen panyengkuyung sajrone nindakake panliten iki yaiku, polpen, uga buku kanggo nulis dhata-dhata kang wis ditemokake kanggo nyengkuyung kagiyatan panliten.

Metodhe lan Teknik

Metodhe lan teknik nduweni sesambungan kang wigati sajrone panliten Metodhe panliten yaiku strategi kanggo mangerteni realitas lan tata cara kang wis ditindakake sajrone panliten, dene teknik nuduhake carane nggunakake Metodhe sajrone panliten. Cara kang digunakake nalika nindakake panliten iki yaiku teknik waca lan studi kapustakan. Teknik

maca digunakake nalika nggoleki dhata-dhata kang nduweni sesambungan karo panliten kang katindakake kanthi cara maca sumber kang dadi objeking panliten. Maca objek karya sastra kudu ditindakake kanthi cara bola-bali kanthi tujuwan supaya sakabehe unsur karya bisa dingerteni kanthi tenanan (Ratna, 2010:18). Kanthi nggunakake Metodhe iki, digoleki dhata kang arupa tetembungan utawa ukara-ukara kang nuduhake kepriye unsur struktur sajrone karya sastra.

Tata Cara Ngumpulake Dhata

Teknik ngumpulake dhata sajrone panliten iki nggunakake teknik studi *pustaka*. Studi *pustaka* yaiku cara ngumpulake dhata kang dijupuk saka pustaka lan dhokumen liyane (Ratna, 2010:39). Panliten iki nggunakake *studi pustaka* kanthi *sistem* tandha, yaiku kanthi cara menahi tandha marang tembung-tembung, ukara, lan wacana kang ana sesambungane karo panliten iki. Tata cara kang digunakake kanggo ngumpulake dhata yaiku:

- 1) Nemtokake perkara kang arep dianalisis
- 2) Maca serat Dewaruci kang dianggit dening Kiai Yasadipura
- 3) Ndeleng Film Dewa Ruci kang disutradarani dening Dimas Harino, saka *PT. Gentabuana Pitaloka Film Production*.
- 4) Ngidentifikasi perkara kang kinandhut sajrone serat lan Film
- 5) Nyathet dhata kang wis ditemokake lan cundhuk karo undherane panliten.

Tata Cara Nganalisis Dhata

Panliten iki nggunakake analisis struktural kang awujud dheskriptif kang nuduhake panggambarane panliti lan upaya njlentrehake makna sawijine objek kang dadi bahan rembugan sajrone panliten. Analisis struktural dipilih amarga Metodhe kasebut luwih cocog nalika digunakake kanggo nggambarake kanthi cara objektif mligine ngenani struktur karya sastra. Ing ngisor iki bakal diandharake ngenani kepriye cara analisis dhata sajrone panliten iki:

- (1) Nintingi dhata adhedhasar saka teori kang wis ditemtokake.
- (2) Maca maneh dhata kang wis ditemokake kanthi tliti lancetha amrih mudheng isi saka serat lan Film.
- (3) Nindakake klasifikasi dhata kang ana sambung rakete karo undheraning panliten, yaiku struktur intrinsik serat lan film kanthi nyathet dhata banjur dijlentrehake.
- (4) Nintingi bedane serat lan film kang dideleng saka unsur intrinsike lan adhedhasar wujud panyuguhane, banjur saklorone dibandhingake.
- (5) Njeltrehake asil panliten adhedhasar underaning panliten lan ancasing panliten.
- (6) Ndudut asil panliten adhedhasar andharan kang wis ditemtokake sadurunge.
- (7) Nglaporake asiling dhata lan dudutan arupa laporan panliten sajrone skripsi.

Tata Cara Nyuguhake Asil Panliten

Tata cara nyuguhake asil panliten iki yaiku kanthi cara formal lan informal. Analisis kanthi cara *formal* yaiku analisis kang nggunakake angka lan *tabel*. Analisis *informal* yaiku analisis dhata kang nggunakake tembung-tembung (Sudaryanto, 1993:144-145) kang gumathok karo jinise prakara sajrone panliten. Andharan ngenani asile analisis sajrone panliten iki yaiku:

BAB I: ngandharake purwaka kang isine yaiku

dhasaring panliten, underaning panliten, tujuwan panliten, paedahing panliten, wewatesane panliten, lan wewatesan istilah.

BAB II: ngenani titingan kapustakan kang ngemot bab panliten kang tema lan topike padha, sastra bandhingan, titingan struktural, unsur intrinsik kang kaperang dadi tema, paraga lan pamaragan, plot/alur lan landhesan panliten.

BAB III: ngenani Metodhe panliten kang ngandharake bab rancangan panliten, dhata lan sumber dhata, Metodhe pangumpulane dhata nganti analisis dhata.

BAB IV: ngenani andharan asiling panliten.

BAB V: dudutan saka asile panliten lan pamrayoga.

PANJABARAN ASIL PANLITEN

Struktur Transkrip Naskah Film Dewa Ruci lan Serat Dewaruci

Sajrone struktur transkrip naskah film Dewaruci (sabanjure dicekak TNFD) lan serat Dewaruci bakal diandharake unsur intrinsik kaya ta: paraga lan pamaragan, alur, latar, tema. Kabeh unsur intrinsik mau bakal diandharake siji mbaka siji kaya ing ngisor iki.

Struktur Serat Dewaruci

Sajrone struktur serat Dewaruci bakal diandharake unsur intrinsik kaya ta: paraga lan pamaragan, alur, latar, tema. Kabeh unsur intrinsik mau bakal diandharake siji mbaka siji kaya ing ngisor iki.

Paraga Utama

Paraga utama yaiku paraga sing wigati lan ana ing saben prastawa sajrone carita. Ing serat panliti nemokake ana telung paraga utama yaiku: Werkudara, Dhangnyang Drona, lan Dewa Ruci. Paraga-paraga mau bakal diandharake ing ngisor iki.

(1) Wrekodara

Werkudara yaiku putra saka Dewi Kunthi lan uga kalebu Pandawa lima. Sajrone cerita Dewaruci Werkudara rumangsa bingung marang sejatine uripe. Banjur dheweke takon marang Dhanyang Drona minangka guru kang wis ndhidhik wiwit isih enom. Dening Dhanyang Drona, Werkudara dikongkon nggoleki banyu suci kang bisa kanggo nyucekake awake.

Werkudara minangka paraga sing asring metu utawa ana ing saben prastawa. Werkudara uga bisa disebut kanthi jeneng Aryasena, Bhimasena, lan Bratasena. sajrone Serat Dewaruci kang dadi objek saka panliten iki.

*Obah kagyat kang samya alinggih, Sri Narendra
Ngastina ngandika, yayi den kapareng kene,
Werkudara anjujug, Dhangnyang Drona sigra
ngabekti, rinangkul jangganira, babo suteng
ngulun, sira sida ngulatana, ingkang tirta
pacitra sucining ngurip, yen iku kapanggihya.*

(Pupuh 1, pada 11)

Werkudara dikongkon dening Dhangnyang Drona minangka gurune supaya nggoleki banyu kang bisa nyucikake dheweke. Banjur Werkudara bali menyang Negara Ngamarta saperlu pamit marang sedulur tuwane yaiku Yudhistira. Werkudara wis mateb bakal nemokake tirta suci lan bisa nggayuh kasampurnan urip. Senajan prabu Yudhistira rumangsa kwatir adhine bakal nemoni bebaya kang gedhe dheweke ngidini Werkudara budhal nggoleki tirta suci kaya sing diutusake dening Dhangnyang druna.

(2) Dhang Hyang Drona

Dhangnyang Drona yaiku gurune Werkudara kang manggon ana ing Negara Ngastina. Dhangnyang Drona minangka paraga kang nuntun Werkudara marang kasampurnan urip. Kabeh lelakone Werkudara ing Serat Dewaruci ora liya merga dhawuhe Dhangnyang Drona, mula saka kuwi paraga Dhangnyang Drona kalebu paraga kang

wigati sajrone Serat Dewaruci.

*Obah kagyat kang samya alinggihi, Sri
Narendra Ngastina ngandika, yayi den
kapareng kene, Werkodara anjujug,
Dhangnyang Druna sigra ngabekti,
rinangkul jangganira, babo suteng
ngulun, sira siddha ngulatana, ingkang tirta
pacitra sucining ngurip, yen iku
kapanggiya.*

(pupuh 1, pada 11)

Pethikan ing ndhuwur nyeritakake nalika para panggedhe ing Negara Ngastina rerebugan ngenani keprica carane nyelakake pandhawa. Satengahé parembungan, Werkodara sowan menyang Ngastina saperlu nakokake neng ngendi papan dununge Tirta suci kang dimaksud dening Dhangnyang Druna. Dhangnyang Druna ndhawuhi Werkodara supaya nggoleki tirta suci ing guwa kang manggon ing Gunung Candramuka. Werkodara rumangsa bungah atine banjur pamit menyang Dhangnyang Drona lan Duryudana. Sejatine pituduh saka Dhangnyang Druna iku mung apus-apus amrih bisa nyelakani Werkodara saka prentahe Duryudana. Ing kene paraga Dhangnyang Druna bisa diarani paraga kang kontradiktif amarga pituduhé kang apus-apus mau.

(3) Dewa Ruci

Dewa Ruci minangka paraga kang ditemoni dening Werkodara ing telenge samodra. Ing Serat Dewaruci, paraga Dewa Ruci digambarake kaya bocah cilik kang seneng dolanan. Senanyan wujudé kaya bocah cilik nanging Dewa Ruci nduwe kasekten kang linuwih tinimbang manungsa biasa.

*Yata malih wuwusen sang Werkodara,
neng telenging ing jeladri, sampun
pinaggiyan, awarni dewa jabang,
paparabe Dewaruci, lir lare dolan,
ngandika tatanya-ris*

(Pupuh 4, pada 17)

Diceritakake Werkodara isih ana ing telenge samodra tinemu dewa kang wujudé kaya bocah cilik. Ora among wujudé sing kaya bocah cilik, nanging uga salah bawane kang isih seneng dolanan lan luwih asring meneng. Werkodara rumangsa nggumun kok ana bocah cilik kang dolanan ana ing telenge samodra, kamangka dalan kang tumuju menyang papan kuwi kalebu angel lan akeh bebaya kang ngalangi. Werkodara banjur takon menyang Dewa Ruci sapa kowe, banjur nyapo kowe neng kene kamangka neng kene ora ana panganan kang bisa dipangan, ora ana sandhangan kang bisa dienggo. Dewa Ruci banjur mangsuli yen dheweke mangan godhong garing kang ceblok ana ngarepe, yen ora ana ya ora mangan. Werkodara tambah nggumun karo wangsulane Dewa Ruci sing kaya mangkono banjur meneng.

Paraga Panyengkuyung

Paraga panyengkuyung yaiku paraga sing among ana ing saperangan saka carita, nanging nduweni sesambungan tumrap prilaku paraga protagonis lan antagonis. Paraga panyengkuyung uga minangka panyengkuyung sampurnane carita.

(1) Suyudana

Prabu Suyudana uga sinebut Duryudana minangka raja ing Ngastina lan isih seduluran karo Pandaawa. Jeneng Suyudana disebutake sajrone Serat Dewa Ruci ing pupuh 1 pada 8, pada 10, pada 11 lan pada 14. Uga ing pupuh 2 pada 25, pada 26 lan pada 32.

*Prabu Suyudana animbali, Dhangnyang
Druna praptaning jro pura, nateng
Mandraka sarengé, Prabu Ngawongga*

*tumut, pra santana andeling westhi, pra sami
ingandikan, marang jro kadhatun, wong agung
ing Sindusena, Jayadrata miwah Ki Harya
Sangkuni, Bisma myang Drusasana.(pupuh 1,
pada 8)*

Saka petikan ing ndhuwur nyeritakake Prabu Suyudana nyeluk Dhangnyang Drona amrih ngadhep ing keraton. Prabu Suyudana kepingin rembugan karo para senopatiné lang Dhangnyang Drona ngenani perang Bharatayuda. Prabu Suyudana kepingin perang Bharatayudha ora nganti kedaden kanti cara nyirnakake para Pandhawa. Para senapati ngastina saruju marang kekarepane Prabu Suyudana. Yen bisa, Pandhawa kudu disirnakake kanthi cara alus lan ora konangan dening wong liya.

(2) Rukmuka lan Rukmukala

Rukmuka lan Rukmukala yaiku raksesa kang manggon ana ing Gunung Candramoka. Paraga Rukmuka lan Rukmukala katulis ana ing pupuh 2 pada 11 lan 14.

*Wreksa geng-ageng kageman, kaideran belasah
bosah-basih, prenahing toya tinuruh, dengu
datan kapanggya, kawuwusa ditya kang wonten
ing ngriku, Sang Rukmuka Rukmakala, kagyat
denira miarsi.*

Saka petikan ing ndhuwur diceritakake Werkodara mlebu alas ing ngisore Gunung Candramoka. Wit-witan padha ambruk katerjang lakune Werkodara. Para sata kewan padha mlayu keweden ngerti lakune Werkodara sing rikat tur trengginas. Nalika kuwi Gunung Candramoka dipanggoni dening buta loro kang gedhene sagunung anakan sing jenenge Rukmuka lan Rukmukala. Buta loro kasebut kaget nalika nyawang saeneke wit-witan padha ambruk lan para kewan padha keplayon. Ora suwe buta loro iku mambu ambune manungsa sing mlebu sajrone alas mau.

(3) Bathara Indra lan Bathara Bayu

Paraga Hyang Indra lan Hyang Bayu metu ana ing pupuh 2 pada 17. Hyang Indra minangka dewa kang nguwasani rembulan, dene Hyang Bayu minangka dewa kang nguwasani angin. Sajrone Serat Dewa Ruci diceritakake yen dewa sakloron diukum dening Batara Guru dadi buta Rukmuka lan Rukmukala lan bisa munggah khayangan yen ana satriya sing bisa mateni buta sakloron mau.

*Kena ing papa cintraka, Endra Bayu dinukan
Hyang Pramesthi, dadya ditya kalihipun, neng /
guwa Condramuka, yata wau Sang Bayu-tenaya
wuru, kabeh wukir binalengkrah, toya tan ana
pinanggih.(pupuh 2 pada 17)*

Petikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Rukmuka lan Rukmukala tumekane pati, banjur malih dadi Hyang Indra lan Hyang Bayu. Dewa sakloron mau nyeritakake yen dheweke diukum dening Hyang Pramesthi utawa Betara Guru. Hyang Bayu iku sejatine bapake Werkodara, mula ing pupuh 2 pada 17 Werkodara diarani Sang Bayu-tenaya.

(4) Prabu Dharmaputra

Prabu dharmaputra utawa Yudhistira yaiku pembarep Pandhawa lan raja ing Negara Ngamarta. Sajrone Serat Dewaruci Prabu Dharmaputra rumangsa susah amarga adhine yaiku Wrekodara pamit arep ngupadi banyu suci, kamangka banyu suci kasebut ana ing papan kang mbebayani.

*Werkodara duk puruhita ring, Dhangnyang
Druna kinen ngupayaa, toya ingkang nucekake,
marang sariranipun, Werkodara mantuk
wawarti, maring nagri Ngamarta, pamit kadang
sepuh, sira Prabu Yudhisthira, / kang para ri
sadaya nuju marengi, aneng ngarsaning raka.
(pupuh 1, pada 2)*

Pethikan ing ndhuwur nyeritakake Wrekodara diutus dening gurune supaya ngupadi banyu suci. Prabu Dharma putra rumangsa bingung amarga kanggo ngupadi banyu suci kasebut bakal akeh banget alangane. Prabu Dharmaputra

kuwatir yen Wrekodara cilaka nalika ngupadi banyu suci. Raden Satriya Dananjaya saruju marang apa sing dirasakake dening Prabu Dharmaputra. Panengah Pandhawa kasebut uga ora lila yen Wrekodara cilaka nalika ngupadi banyu suci.

(5) Narendra Kresna

Narendra Kresna minangka ratu ing Negara Dwarawati. Sajone Serat Dewaruci, Narendra Kresna diceritakake dadi pujanggane para Pandhawa.

Ngandika Narendra Kresna, yayi prabu aywa sungkaweng galih, polahe arinireku, ki Harya Werkodara, nadyan silih wruha yekining pangapus, ing tingkah Kurawa cidra, den-pasrah ing batharadi. (pupuh 2, pada 39)

Pethikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Narendra Kresna teka ing Negara Ngamarta. Prabu Dharmaputra rumangsa seneng nalika sedulure saka Dwarawati teka ing Negara Ngamarta, banjur nyeritakake kahanan kang dumadi. Narendra Kresna ngenendika supaya Prabu Dharmaputra ora perlu kwatir marang lelakkone Wrekodara, kabeh dipasrahake marang kersa-Ne Gusti. Durung suwe anggone cecaturan, Prabu Dharmaputra kaget nalika Dananjaya lan Adhi-adhine rawuh ing keraton. Dananjaya, Nakula lan Sadewa banjur nyembah marang Narendra Kresna.

Pamaragan

Pamaragan mujudake watak wantune paraga sajrone karya sastra. Panliten iki bakal njlentrehake pamaragan paraga utama lan pamaragan parahga panyengkuyung sajrone Serat Dewaruci.

Wrekodara

Wrekodara minangka paraga utama sajrone Serat Dewaruci. Wrekodara nduwe watak lan sipat becik kang bisa dadi patuladhan, luwih jangkepe bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

(1) Bakti Marang Guru

Sipat saka Werkodara patut kanggo patuladhan, amarga guru minangka pawongan kang nggulawentah kita supaya dadi pawongan kang luwih becik. Sipate Werkodara kang bakti utawa mituhu marang gurune bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Harya Sena matur ring rakaji, lamun arsa kesah mamrih toya, dening guru pituduhe, sri Darmaputra ngungun, amiharsa aturing ari, cinipta prapteng baya, narendra mangun kung, dyang satriya Dananjaya, matur nembah ing raka Sri Narapati, punika tan sakeca.

(Pupuh 1, pada 3)

Werkodara pamit marang Yudhistira amrih diwenehi pangestu kanggo netepi dhawuhe Dhangnyang Drua ngupadi tirta suci. Prabu Yudhistira lan sedulur-sedulur pandhawa liyane rumangsa ora lila yen Werkodara budhal ngupadi tirta suci, maraga bakal ana bebaya kang gedhe sing ngalangi lakune. Saliyane kuwi, para sedulur pandhawa wedi yen dhawuh saka Dhangnyang Drua kuwi among akal-akalane kurawa kanggo nyelakakake Werkodara. senadyan ora oleh pangestu saka para sedulure, Werkodara tetep budhal ngupadi tirta suci kaya dhawuhe gurune. Iki mujudake kabektene marang Dhangnyang Drua.

(2) Nduwe Tekad kang Kuwat

Werkodara minangka satriya kang gagah prakosa uga nduweni tekad kang kuwat. Senadyan akeh alangan Werkodara ora mundur kanggo nggayuh apa sing dadi kepenginane. Sipate Werkodara kang nduwe tekad kuwat uga dijlentrehake ing Serat Dewaruci kaya pethikan-pethikan ing ngisor iki.

Sahira saking jro kitha, tulya sru manjing wanadri, tan kesthi durgameng ngawan, tan ana baya kaeksi, sagung wong tepis iring, gawok ing pandulunipun, lampahe Harya Sena, lir naga krura ngajrihi, anrang baya amrih tuhunng ngesang.

(Pupuh 3, pada 7)

Werkodara kang oleh dhawuh saka Dhangnyang Drua, pamit marang sedulur-sedulure ing Negara Ngamarta. Para sedulure ora menehi pangestu marang Werkodara awit, bebaya kang bakal ditemonni ing satengahe lakune gedhe banget. Werkodara kang manteb atine ora perduli marang apa sing dikwatirne dening para sedulure. Kanthi tekad kang kuwat Werkodara ninggal para sedulure ing kraton lan langsung budhal. Lakune saya suwe saya adoh saka kraton, mlebu njero alas. Kabeh bebaya kang bakal ngalangi dalane bakal diadhepi kanthi tekad kang kuwat. Lakune Werkodara kaya dene naka kang nantang kabeh bebaya.

(3) Nduwe Rasa Kepengin Weruh

Rasa kepingin weruh kang gedhe uga dadi salah sijine sipat becik saka Werkodara. sajrone Serat Dewaruci ana saperangan kang njlentrehake yen Werkodara nduwe rasa kepingin weruh kang gedhe, kaya dhene pethikan ing ngisor iki.

Nirmala panggah wiseseng ngurip, wus kawengku aji kang sampurna, pinunjuling jagat kabeh, kauban bapa biyung, mulya saking sira nak mami, linuwuh ing tri loka, langgeng ananipun, Harya Sena matur nembah, nenggih pundi / prenahe kang tirta suci, nunten paduka tedah.

(Pupuh 1, pada 12)

Pethikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Werkodara ngadhep marang Dhangnyang Drua saperlu nakokake kepriye carane amrih Werkodara bisa nggayuh kasampurnan urip. Ing kene Werkodara rumangsa kepingin weruh sapa lan apa sejatine dheweke. Dhangnyang Drua banjur ndhawuhi Werkodara supaya ngupadi tirta suci amir bisa nyucikake awake. Werkodara rumangsa bingung, banjur nakokake neng ngendi papan dununge tirta suci mau.

Dhang Hyang Drua

Dhangnyang Drua minangka guru saka pandhawa lan kurawa nduweni sipat sugih kaweruh. Sajrone Serat Dewaruci Dhangnyang Drua minangka paraga kang mbimbing Werkodara kanggo ngupadi tirta suci, kamangka sadurunge ora ana kang ngerti ngenani tirta suci lan sejatine ana ngendi panggonane tertasuci kasebut.

Nirmala panggah wiseseng ngurip, wus kawengku aji kang sampurna, pinunjuling jagat kabeh, kauban bapa biyung, mulya saking sira nak mami, linuwuh ing tri loka, langgeng ananipun, Harya Sena matur nembah, nenggih pundi / prenahe kang tirta suci, nunten paduka tedah.

(pupuh 1, pada 12)

Pethikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Dhangnyang Drua njlentrehake sejatine tirta suci. Dhangnyang Drua ngandharake yen Werkodara bisa nemokake tirta suci, Werkodara bakal bisa nggayuh kasampurnan urip. Dhangnyang Drua uga ngandharake yen Werkodara bisa linuwuh tinimbang kauripan kang ana ing jagad, lan ana ing sajrone triloka. Sejatine durung ana kang mangerteni bab tirta suci kang dimaksud, nanging merga Dhangnyang Drua kang Sugih kaweruh, dheweke wis ngerti ngenani tirta suci kasebut.

Dewaruci

Dewa Ruci minangka paraga kang ditemoni dening Werkodara ing telenge samodra. Ing Serat Dewaruci, paraga Dewa Ruci digambarake kaya bocah cilik kang seneng dolanan. Senanyan wujud kaya bocah cilik nanging Dewa Ruci nduwe kasekten kang linuwih tinimbang manungsa biasa.

(1) Wicaksana

Dewa Ruci digambarake kaya bocah cilik kang seneng dolanan. Senanyan wujud kaya bocah cilik nanging Dewa Ruci nduwe kawicaksanan kang linuwih tinimbang manungsa biasa. Kawicaksanane Dewa Ruci dituduhake sajrone petikan ing ngisor iki:

*Aja lunga yen tan wruh ingkang pinaran,
lan aja mangan ugi, lamun tan weruha,
rasane kang pinangan, aywa nganggo-
anggo ugi, yen durung wruha, arane
busaneki.(pupuh 4, pada 27)*

Werkodara lagi bingung merga ora mangerteni tujuwane nggoleki Tirta Suci sing diprentahake dening gurune. Dewa Ruci banjur ngenndikan tumekane Werkodara menyang kene iki merga prenetah saka Dhangnyang Druna amrih nggoleki tirta suci lan Werkodara among manut marang gurune. Aja dilaksanakake yen durung cetha karepe, aja mangan yen durung ngerti rasane panganan sing arep dipangan, lan aja klamben yen drung ngerti klambi apa sing dienggo, kaya mangkono wejangane Dewa Ruci marang Werkodara. Werkodara amung bisa lungguh sila lan nyuwun pituduh saka Dewa Ruci.

(2) Menahi Puwulang sing Becik

Sayilane nduweni kawicaksanan kang linuwih, Dewa Ruci uga menahi piwulang kang becik marang Werkodara. satekane ing tengahing samodra, Werkodara tinemu dewa kang wujud kaya bocah cilik. Ora among wujud sing kaya bocah cilik, nanging uga salah bawane kang isih seneng dolanan lan luwih asring meneng. Dewa mau banjur ngomong yan Dheweke iku Dewa Ruci. Dewa Ruci banjur menahi piwulang-piwulang luhur marang Werkodara.

*Dewaruci suksma ngandika-ris, ingkang
dhi/ngin sira anon cahya, gumawang tan
wruh arane, poncamaya puniku, sajatine
ing tyas sayekti, para reping sarira, tegese
tyas iku, ing-aranan muka sipat, kang
anuntun marang sipat kang linewih, kang
sajatining sipat.*

Werkodara banjur dikongkon mlebu ing awake Dewa Ruci. Nalika mlebu awake Dewa Ruci, atine rumangsa bingung merga ora nyawang apa-apa. Werkodara ora ngerti etan-kulon lan lor-kidul, banjur Dewa Ruci ngadheg ana ing ngarepe Werkodara sanalika Werkodara ora bingung maneh. Werkodara banjur nemoni patang cahya kang beda-beda wernane ana ireng, abang, kuning lan putih. Dewa Ruci banjur njlentrehake ngenani patang cahya kang diweruhi Werkodara.

Suyudana

Prabu Suyudana wiwit cilik pancen ora seneng marang sedulure Pandhawa. Dheweke asring ngreka daya amri para Pandhawa cilaka lan ora bali menyang Negara Ngastina. Sajrone Serat Dewa Ruci tumindake Prabu Suyudana diandharake ing pupuh 1 pada 10

*Golong mangkona turira sami, Raden
Sudarma Surongakara, anut rempeg
samy ture, sira ta sang ngaprabu,
Suyudana menggah ing galih, datan pati
ngarsakna, ing cidranireku, ragi
kagagasing kadang, lagya eca gunem
Warkodara prapti, dumrojog manjing
pura.(pupuh1, pada 10)*

Petikan ing ndhuwur nyeritakake yen Raden Sudarmana Surongakara saruju marang panemune Prabu Suyudana sing kepengin nyilakani para Pandhawa. Ing kono uga diceritakake yen Prabu Suyudana ora peduli marang para Pandhawa, senajan isih sedulur karo para

Korawa. Prabu Suyudana rumangsa seneng nalika Werkodara budhal menyang gunung Candramoka, amarga gunung kasebut kalebu panggonan kang wingit lan kebak bebaya. Prabu Suyudana kepengin Werkodara nemoni cilaka nganti tekane pati supaya luwih gampang anggone nyirnakake Pandhawa.

Rukmuka lan Rukmukala

Rukmuka lan Rukmukala yaiku buta kembar kang manggon ana ing alas. Buta sakloron nduweni watak wengis. Sabanjure bakal dijlentrehake ing ngisor iki

*Rukmuka lan Rukmakala, asru muwus manusa
mengko mati, dursila budi mumuput, dhustha
ngursak goning wang, sigra nempuh sang
Werkodara tinubruk, kinerek tan obah panggah,
sinebrak-sebrak tan osik.(pupuh 2, pada 19)*

Petikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Wrekodara gawe geger ing tengah alas. Sejatine ing tengah alas kuwi ana buta kembar sing jenenge Rukmuka lan Rukmukala. Buta sakloron kaget nalika ana sing gawe geger ana ing alas kang dadi omahe. Rukmuka lan Rukmukala ngamuk lan langsung nrajang Wrekodara lan nyakot gulune. Wrekodara satriya kang digdayamula ora ngrasakake lara nalika gulune dicakot dening Rukmuka lan Rukmukala. Kanthi cukat trengginas buta sakloron dicekel lan dibanting ing watu nganti tekane pati.

Prabu Dharmaputra

Prabu Dharmaputra utawa Prabu Yudhistira yaiku ratu ing Negara Ngamarta uga pembarepe Pandhawa. Prabu Dharmaputra banget anggone tresna marang sedulure Pandhawa.

*Werkodara miarsa nauri, ingkun mongsa kenaa
den-ampah, matiya umurku dhewe, wong nedya
mrih pinutus, panunggale Hyang Maha Suci,
Harya Sena saksana, kalepat sumemprung, Sri
Narendra Yudhisthira, miwah ari katiga
ngungun tan sipi, lir tinebak mong tuna.(pupuh
1, pada 2)*

Petikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Wrekodara lunga saka Negara Ngamarta. Prabu Dharmaputra rumangsa susah amarga ngerti yen adhine kasebut bakal nemoni bebaya. Prabu Dharmaputra lan para sedulur Pandhawa liyane rumangsa kuwatir marang lelakone Wrekodara. Petikan ing Nduwur nggambarake yen Prabu Dharmaputra banget naggone nresnani marang Wrekodara. Dheweke ora kepengin yen Wrekodara cilaka merga prentah saka Gurune dhewe.

Narendra Kresna

Narendra Kresna minangka pujanggane Pandhawa kang Nduweni sipat wicaksana. Kawicaksanane Narendra Kresna digambarake nalika Prabu Dharmaputra nandang susah amarga Wrekodara lunga saka Negara Ngamarta.

*Wong nganedyo puruhita, ujar becik upama den-
alani, santosa ing bathara gung, ingkang nedya
bencana, mongsa wurung nemu wawalesing
pungkur, punagi ing aturira, marang Prabu
Harimurti. (pada 2, pupuh 40)*

Petikan ing ndhuwur nyeritakake nalika Narendra Kresna teka ing Negara Ngamarta. Prabu Dharmaputra minangka ratu ing Ngamarta lgi nandang susah amarga Wrekodara lunga saka Ngamarta saperlu ngupadi banyu suci. Narendra Kresna kang Wicaksana banjur ngendika yen ora perlu susah kabeh dipasrahake marang Gusti. Kabeh tumindak bakal ana piwalese, saengga apa sing wis ditindakake dening Wrekodara bakal nuwuhake asil kang becik, kaya dene upayane.

Alur

alur yaiku urutan prastawa sing ana sajrone carita. Alur biasane among diwatesi prastawa-prastawa sing ana sesambungane marang carita liyane. Prastawa-prastawa kasebut ora bias diilangi amarga nduweni pangribawa marang prastawa sabanjure. Alur sajrone Serat Dewaruci iki

nggunakake alur *progresif* utawa alur maju asipat kronologis kanthi nuwuhake prastawa singurut (nurgiyantoro, 2005: 153).

Alur *progresif* nduweni telung tahapan, yaiku:

(1) tahap wiwitan kang ngermbug ngenani pangenalan lan tuwuhe konflik, (2) tahap tengah sing ngandharake anane konflik lan klimaks, lan (3) tahap pungkasan minangkani pungkasan perkara.

*“werkodara duk puruhita ring,
Dhangnyang Druna kinen ngupayaa, toya
ing kang nucekake, marang sariranipun,
Werkodara mantuk wawarti, maring nagri
Ngamarta, pamit kadang sepuh, sira
Prabu Yudhistira/ kang para ri sadaya
nuju marengi, aneng ngarsaning
raka”* (pupuh 1, pada 2)

Dhata (26) mujudake tahap wiwitan kanggo nepangake konflik sajrone serat Dewaruci. Dicitrakake kanthi langsung yen Arya Sena diwenehi jejibahan kanggo nggoleki banyu sing bisa nyucekake ragane, sabanjure Werkudara bali menyang Ngamarta saperlu nyuwun pamit marang para sedulur Pandhawa. Bab kasebut adhedasar pepinginan para Kurawa bisa nyirnakake Bima kanthi nggunakake pangaruhe Drona minangka gurune, saengga Bima ora curiga.

Latar

Setting yaiku sakiwa tengene utawa papan dumadine crita sajrone karya sastra. Setting bias diperang dadi telu yaiku, latar panggonan, latar wektu lan latar sosial

Latar panggonan

Latar panggonan, yaiku papan panggonan ing ngendi kedadeyan kang diceritakake kasebut sajrone karya sastra. Anggone nggunakake latar panggonan kanthi jeneng tartamtu kudu trep karo papan panggonan kang asli.

(1) Ngamarta

Sajrone Serat Dewaruci, latar panggonan Negara Ngamarta ana ing wiwitanane cerita. Negara Ngamarta minangka panggonane Werkudara lan kulawargane.

*Werkodara duk puruhita ring,
Dhangnyang Druna kinen ngupayaa, toya
ing kang nucekake, marang sariranipun,
Werkodara mantuk wawarti, maring nagri
Ngamarta, pamit kadang sepuh, sira
Prabu Yudhistira, / kang para ri sadaya
nuju marengi, aneng ngarsaning raka.*

Pethikan ing ndhuwur nyeritakake Werkudara diutus dening gurune Dhangnyang Druna supaya nggoleki banyu kang bisa nyucekake dheweke. Banjur Werkudara mulih menyang Negara Ngamarta saperlu pamit marang sedulur tuwane yaiku Prabu Yudhistira. Latar Negara Ngamarta diduduhake dening panulis kanthi cara sinurat saengga luwih cetha kanggone para pamaca.

(2) Alas

Sajrone serat Dewa Ruci panggonan alas dituduhake nalika Werkudara mlebu alas saperlu nggoleki Banyu Suci kya ing petikan ngisor iki.

*Lampahe Sang Werkudara, lajeng
ngambah praptanireng wanadri, ririh ing
reh gandrung-gandrung, sukanireng
wardaya, tirta hening pamungkas
wekasing guru, tan nyipta bayaning
marga, kacaryan kang den-ulati.* (pupuh 2 pada 1)

Lakune Werkudara wis teka ing alas lerenge gunung. Atine rumangsa bungah merga bakal nemokake Banyu Suci kaya sing diprentahake gurune. Werkudara ora

mangertenei yen sejatine alas kasebut kalebu alas kang wingit lan kebak bebaya. Saking senenge Werkudara langsung mlebu alas lan nrajangi wit-witan sing ana ing kono. Wit-witan padha ambuk, para sato kewan pada keplayon merga lakune Werkudara.

(3) Samudra

Latar tengah samodra digunakake nalika Werkudara perang mungsuh naga lan nemoni Dewa Ruci. Latar tengah samodra ditulis ing pupuh 4 pada 2-11 lan pada 20 nganti pungkasan serat.

*Ing samodra wiraganira legawa, banyu sumaput
wentis, melek angganira, alun pan sumamburat,
sumembur muka nampeki, megeg ring ngongga,
wates jongga kang warih.*

(pupuh 4, pada 2)

Petikan ing ndhuwur nyeritakake Werkudara nalika mlebu ing tengahing samodra. Tanpa wedi lan kanthi niat nggoleki apa sing dikarepake, Werkudara manteb nyemplung ing tengahing samodra. Sejatine ing tengahing samodra kasebut akeh banget bebaya kang bakal ngalangi lakune Werkudara, nanging merga tekade kang kuwat kabeh mau ora digagas. Sing dikarepake mung siji, yaiku nemokake Banyu Suci kaya kang diprentahake dening gurune ya Dhangnyang Drona.

(4) Sajrone ragane Dewa Ruci

Latar sajrone awake Dewa Ruci iki minangka wiwitanane Werkudara oleh panggulawenthas kasa Dewa Ruci. Nalika ing tengahing samodra, Dewa Ruci ngandharake yen ora ana apa-apa neng kono. Werkudara banjur njaluk welas asih marang Dewa Ruci supaya diwenehi pituduh panggonane Banyu Suci sing digoleki. Dewa Ruci banjur ngakon Werkudara Supaya mlebu menyang awake supaya Werkudara mangertenei baba pa sing lagi digoleki.

*Iki dalan talingan ngong keru, Werkudara
manjing sigra-sigra, wus prapta sajro garbane,
andulu samodra gung, tanpa tepi nglangut
lumaris, Dewaruci nguuh, eh apa katon ing
sira, dyan sumaur sang Sena inggih atebih, tan
wonten katingalan.*

Petikan ing ndhuwur nyeritakake Dewa Ruci ngakon Werkudara supaya mlebu menyang awake liwat kuping sisih kiwa. Werkudara bingung kepriye carane dheweke bisa mlebu, kamangka awake Dewa Ruci luwih cilik tinimbang Werkudara. ing Pungkasan Werkudara bisa mlebu menyang awake Dewa Ruci.

Latar Wektu

Latar wektu, yaiku wektu nalika kedadeyan kang diceritakake sajrone karya sastra. Sajrone Serat Dewa Ruci, latar wektu ora digambarake kanthi cetha kaya kang bakal diandharake ing ngisor iki:

*Werkodara duk puruhita ring, Dhangnyang
Druna kinen ngupayaa, toya ing kang nucekake,
marang sariranipun, Werkodara mantuk
wawarti, maring nagri Ngamarta, pamit kadang
sepuh, sira Prabu Yudhistira, / kang para ri
sadaya nuju marengi, aneng ngarsaning
raka.* (pupuh 1 pada 2)

Sajrone pethikan ing ndhuwur, latar wektu kang ora cetha dituduhake nalika Werkudara meguru marang dhangnyang Drona. Latar waktu disebutake ora cetha. Ing crita kasebut mung nuduhake wektu Werkudara meguru marang Dhangnyang Drona.

Latar Swasana

Latar swasana yaiku latar sing nduweni sesambungan karo pangrasa utawa swasana nalika crita kasebut kedadeyan. Sajrone Serat Dewaruci bisa ditemokake maneka swasanane sing kedadeyan sajrone critane, antarane swasana prihatin, seneng, kuciwa, nesu lan kuwatir. Andharan ngenani latar swasana sajrone Serat Dewaruci dijlentrehne ana ing ngisor iki

(1) Prihatin

Prihatin minangka salah sawijine pangrasa manungsa. Rasa prihatin nuduhake yen kita miangka manungsu nduweni rasa perduli marang liyan. Sajrone serat Dewaruci, rasa prihatin digambarake dening para sedulur pandawa nalika dipamiti dening Wrekodara. Sabanjure bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

(48) *“harya Sena matur ring rakaji, lamun arsa kesah mamrih toya, dening guru pituduhe, sri Darmaputra ngungun, amiharsa aturing ari, cinipta prapteng baya, narendra mangung kung, dyang satriya matur nembah ing raka Sri Narapati, punika tan sakeca”*(pupuh 1, pada 3)

Dhata ing ndhuwur mujudake dhata kang dijupuk saka Serat Dewaruci ing pupuh Dhandhanggula pada kaping 3. Dicritakake yen Arya Sena utawa Wrekodara pami marang Yudhistira awit prentah saka gurune yaiku Dhangnyang Drona. Kaluwarga Pandhawa padha angen-angen bebaya sing bakal diadhepi Wrekodara. Yudhistira lan satriya Dananjaya sedhih, Dananjaya matur yen ngilalakake Wrekodara mangkat iku bab sing ora becik. Para kadang Pandhawa sejatine ora lila yen Wrekodara budhal ngupadi banyu suci kaya sing wis didhawuhake gurune. Para kadang pandhawa rumangsa pruhatin yen mengko bakal ana bebaya sing ngenteni Wrekodara nalika ngayahi jejibahan saka gurune kasebut. Wrekodara sing wis manteb atine ora perduli yen mengko Dheweke bakal nemoni bebaya. Wrekodara wis Siyap mati kanggo ngayahi jejibahan saka gurune kasebut.

(2) Nesu

Swasana Nesu digambarake dening Rukmuka lan Rukmukala nalika Wrekodara mlebu menyang alas saperlu ngupadi banyu suci. Sabanjure bakal diandharake ing ngisor iki.

(51) *Gora sabda lir bubula, mahikala lir Kala Rodramurti, girindra kontrag gumuntur, katon Sang Wrekodara, binandhem ing wukir panggah asru muwus, eh kodhik ditya babaya, dursila grama mrih pati*.(pupuh 2, pada 13)

Dhata ing ndhuwur yeritakake nalika Wrekodara mlebu ing alas saperlu ngupati Tirta suci. Wrekodara wis mungah mudhun gunung nanging apa sing digoleki durung ketemu. Ing alas dheweke dicegat karo buta loro kang anran Rukmuka lan Rukmukala. Rukmuka lan Rukmukala nesu amarga Wrekodara wis ngrusak alas kang dadi papan panggonane. Pungkasane Wrekodara kapeksa perang tandhing klawan Rukmuka lan Rukmukala ing tengah alas.

Tema

Tema (*theme*) yaiku makna kang kinandhut dening sawijining cerita. Tema minangka peranan kang ana sajrone saben konflik kang dumadi sajrone karya sastra. Tema ing sakabehing bab asipat *mengikat* ana lan orane lelakon-konflik-kahanan tartamtu, kalebu sakabehing unsur intrinsik liyane, amarga bab kasebut kudu nyengkuyung cetha apa orane tema kang bakal diandharake.

Ngabekti

Sajrone Serat Dewaruci salah sawijine tema kang bisa ditemokake yaiku kabekten. Kabekten sing dimaksud yaiku kabektene Bima utawa Wrekodara marang gurune Drona, amarga Bima nganggep apa kang dadi omongane Drona minangka guru iku bab sing bener lan kudu ditindakake. Andharan sajangkepe ngenani

tema kabekten bakal dijlentrehaken ana ing dhata-dhata ing ngisor iki.

“iya telenging samudra, yen sirestu guguru pun bapa kaki, ngesuk tereng samudra gung, Wrekodara turira, sampun menggah telenging kang samudra gung, wonten nginggiling swarga, dasaring kangsapa bumi”(pupuh 2, pada 29)

Gegambaran kabektene Bima uga digambarake sajrone serat Dewaruci, bisa dideleng saka pethikan dhata. Saka dhata kasebut, dicritakake nalika bisawis rampung anggone nggoleki toyasuci ana ing Gunung Candramuka, nanging ora kasil. Banjur Bima balik menyang Ngastina saperlu kandha marang Drona yen banyu kasebut ora ana neng Gunung. Drona omong yen jejibahan kasebut mung ujian sepisan kanggo nguji kabektene Wrekodara. Sabanjure Drona omong yen satemene banyu kasebut ana sajrone telengeing segara. Drona uga ngomong yen pancen Wrekodara temen meguru gelemu mlebu ana sajrone segara kasebut, banjur Bima nyaguhi.

Ngangsu Kawruh

Serat Dewaruci ngandhut tema ngenani kawruh saing digambarake nalika Wrekodara ana ing telenge samodra lan pepanggihan klawan Dewa Ruci. Adharan sajangkepe ngenani tema kawruh sajrone Serat Dewaruci bakal dinadharake ing ngisor iki.

Dewaruci suksma ngandika-ris, ingkang dhi/ngin sira anon cahya, gumawang tan wruh arane, poncamaya puniku, sajatine ing tyas sayekti, para reping sarira, tegese tyas iku, ing-aranan muka sipat, kang anuntun marang sipat kang linewih, kang sajatining sipat.(pupuh, 5, pada 7)

Dhata (46) ing dhuwur nyeritakake nalika Wrekodara manjing ing ragane Dewa Ruci. Wrekodara nemoni cahya limang warna. Dewa Ruci ngandharake yen cahya kasebut nggambarake sipate manungsa ing alam donya. Dewa Ruci uga ngandharake manungsa bisa urip sampurna yen bisa ngempet kalmia nepsu kasebut.

Kaprawiran

Kaprawiran yaiku sipat kang kudu diduweni saben kesatriya. Sajrone Serat Dewaruci bisa ditemokake tema kaprawiran sing digambarake lan dadi pamaraga saka paraga utama Bima utawa Wrekodara. Andharan sajangkepe ngenani tema kaprawiran sajrone Serat Dewaruci bakal diandharake ana ing ngisor iki.

“sahira saking jro kitha, tulya sru manjing wanadri, tan kesthi durmageng ngawan, tan ana baya kaeksi, sagung wong tepis iring, gawok ing pandulunipun, lampah Harya Sena, lir naga krura kasilir, tinon kadya kang wentis kesisan sinjang”(pupuh 3, pada 7)

Dhata (54) mujudake pethikan saka pupuh sinom pada nomer 7 sajrone serat Dewaruci. Tema kaprawiran bisa dimangerteni saka dhata kasebut. Sipat kaprawiran paraga Bima digambarake kanthi crita nalika Bima budhal kanggo nggoleki Banyu perwita sari menyang gunung Candramuka, nanging sadawane dalan tumuju mrana akeh alangan sing bakal diadhepi, kanthi sipat kaprawiran lan tekad kang kuwat Bima wani bisa ngliwati kuwi kabeh.

Lelewane Basa

Lelewane basa yaiku carane pangripta anggone medhar isi lan pamikirane lumantar basa sajrone kasusastrane. Sajrone panliten iki ditemokake lelewane basa kang ana ing Serat Dewaruci Andharan ngenani bab kasebut bakal dijlentrehake ana ing ngisor iki.

“ing tuduhe Dhangnyang Drona, ngulati toya urip, gone telenging samudra, iku arsa sun lakoni, matur kan para ari, adhuw kakang sampun-sampun, punika datan lomba, tan pantes dipun lampahi, duk miyarsa jetung Prabu Yudhistira.(pupuh 3, pada 1)

Dhata (55) mujudake pethikan sing dijupuk saka transliterasi aksara latin saka serat Dewaruci anggitane Yasadipura I. Serat Dewaruci anggitane Yasadipura I ditulis kanthi nggunakake aksara Jawa, nggunakake basa Jawa pertengahan kanthi awujud metrum macapat. Tembang macapat kang digunakake sajrone Serat Dewaruci yaiku Dhandhanggula ing pupuh sepisan, Pangkur ing pupuh kaloro, Sinom ing pupuh katelu, Durma ing pupuh kapapat, Dhandhanggula ing pupuh kalima.

Majas Personifikasi

Majas personifikasi yaiku majas kang nggambarake barang-barang kang mati utawa ora nduweni nyawa dipindhakake kaya dene manungsa sing bisa obah utawa uga suwalike. Ing ngisor iki asiling panliten Serat Dewaruci kang nduweni penganggane majas personifikasi.

*Tan winarna kang kari priha/tin,
kawuwusa lampahireng Sena, tanpa
wadya amung dhewe, mung bajra
sindhung riwud, ambebener murang ing
margi, prahara munggend ngarsa, gora
reh gumuruh, kagyat miris padedesan,
kang kaambah kapranggul dharodhog
ajrih, andhepes nembah-nembah. (pupuh
1, pada 6)*

Dhata ing ndhuwur mujudake gatra kang nggunakake majas personifikasi. Majas personifikasi yaiku majas kang nggambarake barang-barang kang mati utawa ora nduweni nyawa dipindhakake kaya dene manungsa sing bisa obah utawa uga suwalike. Majas personifikasi sajrone dhata kasebut ana ing tembung *sindhung riwud*. Tembung *sindhung riwud* biyasane digunakake kanggo nggambarake solah bawane manungsa. Sajrone dhata ing ndhuwur tembung *sindhung riwud* digunakake kanggo nggambarake bebaya kang bakal diadepi dening Werkudara kanggo nggayuh apa sing dikarepake.

Majas Hiperbola

Hiperbola yaiku ukara kang negesi makna sabenere, kanthi mbangetake maksud sawijine tembung kanthi nggunakake teges tembung liyane. Ing panliten iki bisa ditemokake ana ing Pethikan Cakupan Lelagon Jawa Reriptane Grup Band Koes Plus. Pethikan dhata kang awujud majas hiperbola sajrone panliten iki bakal diandharake ing ngisor.

*Gunung Condramuka / guwaneki, dene
kanggonan reksasa krura, kagiri-giri
gedhene, sayekti lebur tumpur, ditya kalih
pangawak wukir, tan ana wani ngambah,
sadaya gumuyu, ngrasantuk upayanira,
sukan-sukan bogandrawida menuhi,
kuneng ingkang kawuntat. (pupuh 1, pada
16)*

Dhata ing ndhuwur mujudake gatra kang nggunakake majas hiperbola. Hiperbola yaiku ukara kang negesi makna sabenere, kanthi mbangetake maksud sawijine tembung kanthi nggunakake teges tembung liyane. Majas hiperbola sajrone dhata kasebut bisa dimangerteni saka penganggane tembung *kagiri-giri*. Tembung *kagiri-giri* biyasane digunakake kanggo nggambarake samubarang kang gedhe banget. Kahanane bledheg mau mula digunakake pangripta serat kanggo nggambarake wujud reksasa kang manggon ana ing satengah alas.

Amanat

Sajrone serat Dewaruci paraga utamane yaiku Werkudara utawa Bima lan Dewaruci. Awit saka judhule sing digunakake yaiku Dewaruci, bisa

dimangerteni yen Dewaruci nduweni pangribawa kang gedhe tumrap crita iki. Sajrone Serta Dewaruci alur crita sing wigati kedadeyan amarga sesambungan paraga Werkudara lan Dewaruci.

Dhasar crita Serat Dewaruci yaiku ngenani bab kasampurnaning urip. Akeh piwulang moral kang tuwuh amarga *interaksi* antarane Werkudara lan Dewaruci utawa saka lelakone paraga Werkudara kuwi dhewe. Werkudara kaya apa kang wis diandharake ing bab sadurunge nduweni watak digdaya, nduweni tekad kang kuwat, rasa kepingin weruh lan digdaya. Saka andharan kasebut bisa dimangerteni yen pesen moral sajrone crita iki bisa diperang dadi loro, yaiku pesen moral kang awujud piwulang mistik lan pesen mora sing ora awujud mistik.

Miturut KBBI tembung *mistik* tegese yaiku *subsistem* kang ana ing meh kabeh agama lan *sistem* religi, kanggo nuruti bathin saben manungsa sajrone nindakake lan ngrasakake manunggale emosi lan pamikiran antarane Gusti lan manungsane. Pesen moral kang awujud mistik sajrone Serat Dewaruci bisa ditemokake nalika anane *interaksi* antarane paraga Werkudara utawa Bima klawan Dewaruci ing telenging segara. Piwulang lan ajaran sing diwedharake dening Dewaruci mujudake piwulang mistik. Piwulang mistik kang dimaksud yaiku ngenani bab-bab sipate manungsa, hawa nepsu lan manunggale kawula Gusti.

Struktur Transkrip Naskah Film Dewa Ruci

Sajrone struktur transkrip naskah film Dewaruci (sabanjure dicekak TNFD) lan serat Dewaruci bakal diandharake unsur intrinsik kaya ta: paraga lan pamaragan, alur, latar, tema. Kabeh unsur intrinsik mau bakal diandharake siji mbaka siji kaya ing ngisor iki

Paraga Utama

Paraga utama yaiku paraga sing dianggep wigati lan ana ing saben prastawa sajrone alur crita. Pepadhane paraga sajrone TNFD lan Serat Dewaruci ana ing paraga utama. Paraga kasebut yaiku Werkudara, guru drona lan Dewa Ruci. Werkudara minangka panenggak Pandhawa sing suwita marang Pandhita Drona. Saking suwitane Werkudara marang Pandhita Drona, Werkudara bakal nuruti apa sing dadi panjaluke gurune. TNFD lan Serat Dewaruci nyaritakake yen Pandhita Drona ngutus Werkudara supaya nggoleki kayu gong susuhi angin. Saka TNFD ditemokake telung paraga utama sing dianggep wigati lan nduweni pangribawa gedhe marang crita. Telung paraga kasebut yaiku Werkudara, Resi Drona lan Dewaruci, andharan ngenani katelu paraga kasebut bakal dijlentrehake ana ing ngisor iki.

(1) Bima utawa Werkudara

Werkudara yaiku putra saka Dewi Kunthi lan uga kalebu Pandawa lima. Sajrone cerita Dewaruci Werkudara rumangsa bingung marang sejatine uripe. Banjur dheweke takon marang Dhanyang Drona minangka guru kang wis ndhidhik wiwit isih enom. Dening Dhanyang Drona, Werkudara dikongkon nggoleki banyu suci kang bisa kanggo nyucekake awake. Andharan sabanjure ngenani paraga utama Bima utawa Werkudara bakal dijlentrehake ana ing ngisor iki.

"Itulah sebabnya Bima harus mencarinya ke Gunung Candramuka"

Saka pethikan dhata kasebut mujudake dialog saka guru Drona nalika cacaturan klawan Duryudana lan Sengkuni. Jeneng Bima disebut dening guru Drona nalika Suyudana utawa Duryudana lan Sengkuni nduweni rencana kepingin nyirnakake kaluwarga Pandhawa diwiwiti saka Bima. Guru Drona uga minangka guru saka Pandhawa ora nduweni pilihan liya nalika dening Duryudana, Aswatama bakal dijanjeni diangkat dadi salah sawijine patih ing Ngastina. Sabanjure Drona nduweni rencana ngirim Bima nggoleki sarang angin ing gunung Candramuka, panggonan kang dikebaki marang memedi lan bangsane raseksa.

(2) Resi Drona

Drona minangka guru saka para Pandhawa lan Kurawa, nanging kawigatene guru Drona luwih onjo neng para Kurawa amarga sajrone crita Ngastina isih diprentah dening Prabu Drestarasta yaiku ramane para Kurawa.

"jadi kamu setuju Bapa mencelakakan Pandhawa?"

Pethikan dhata ing ndhuwur yaiku mujudake pethikan dhialog Drona saka TNFD. Drona katimbalan dening Duryudana lan Sengkuni nalik kalorone nduweni pepinginan arep nyirnakake para Pandhawa supaya Suyudana bisa jumeneng dadi prabu ing Ngastina. Duryudana lan Sengkuni mbujuk Drona supaya gelem melu anggone mikir kepriye rencanane, nanging atine Drona ngurmangsan yen apa sing dikarepake Duryudana kuwi salah, sabanjure Duryudana bakal menehi bebungah marang Aswatama yen Drona gelem bisa melu nyingkirake Pandhawa kanthi ndadekake Aswatama dadi salah sawijine patih ing Ngastina.

(3) Dewa Ruci

Dewa Ruci nduwe wujud kaya dene bocah cilik, rambute dhawa nanging swarane katon teges lan katon sombong lan manggon ing satengahe segara. Dewaruci nduweni wujud padha kaya Bima nanging ukurane beda, ora luwih saka epek-epek tangane Bima utawa Werkudara. Dewaruci mujudake *representasi* Bima kuwi dhewe. Sajrone TNFD lan Serat Dewaruci, Dewaruci digambarake metu nalika Bima sakwise bisa nyingkirake naga laut. Sabanjure anane Dewaruci sajrone TNFD lan serat Dewaruci bakal diandharne ana ing dhata-dhata ing ngisor iki.

"Henjangan ciptamu Bima, padamkan seluruh hawa nafsumu, lalu tataplah aku, maka kamu tahu siapa aku."

Saka dhata kasebut dicritakake yen paraga Dewaruci ana sajrone crita nalika Bima wis nyemplung ana sajrone teka lan kasil mateni naga samudra. Bima sing lagi mbengok nggoleki banyu perwita sari lan ngenteni apa maneh sing bakal kedadeyan diparani dening Dewaruci. Dewaruci takon kenapa Bima ora klelep sana sajrone segara iki, amarga Bima mangkel pitakonan mau ora diwangsul kanthi temen. Bima sing lagi nggumun marang Dewaruci, takon ngenani sapa dheweke. Sabanjure Dewaruci ngutus supaya Bima nglerem hawa nepsune dhisik sadurunge bisa mangerteni sapa Dewaruci sejatine.

Paraga Panyengkuyung

Paraga panyengkuyung yaiku paraga sing among ana ing saperangan saka carita, nanging nduweni sesambungan tumrap prilaku paraga protagonis lan antagonis. Paraga panyengkuyung uga minangka panyengkuyung sampurnane carita. Ana pambeda antarane paraga panyengkuyung ing Serat Dewaruci lan TNFD. Sajrone Serat Dewaruci ora ana paraga Jayadrata, dene ing TNFD nggunakake paraga Jayadrata. Pambeda kasebut dijalari saka crita Dewa Ruci ing TNFD luwih nengenake alur cerita tinimbang nilai-nilai kang kinandhut sajrone cerita supaya narik kawigatene pamirsa. Paraga-paraga panyengkuyung sajrone TNFD bakal diandharake ing ngisor iki.

(1) Duryudana

Suyudana uga disebut Duryudana mujudake putra saka prabu Drestarasta lan sedulur Kurawa sing sepisan. Duryudana nduweni pepinginan bisa jumeneng dadi prabu ing Ngastina nggantenani sang rama Prabu Drestarasta, nanging Prabu Drestarasta luwih milih Puntadewa amarga wasiyat saka adhi sedulure yaiku Pandhu, Prabu ing Ngastina sadurunge. Andharan ngenani Suyudana utawa Duryudana minangka paraga

panyengkuyung sajrone TNFD bakal diandharake ana ing ngisor iki.

"tadi saya berkhayal. Saya ingin secepatnya duduk di singgasana ini paman"

Dhata mujudake dhialog saka paraga Duryudana ing kawitan crita sajrone latar Ngastina. Dicritakake sadurunge yen Duryudana lagi nglamun bisa jumeneng nata dadi Prabu ing Ngastina, banjur kelingan yen sang rama wis ngendikan menehake tahta marang sang putra Pandhu yaiku Puntadewa. Duryudana kuwatir yen saklawase ora bakal bisa dadi Prabu ing Ngastina wiwit kuwatir amarga kurawa ora bisa menang klawan Pandhawa. Sabanjure Sengkuni teka lan takon marang Duryudana ngenani kahanan apa sing lagi kedadeyan marang dheweke.

(2) Jayadrata

Sajrone TNFD dicritakake yen paraga Jayadrata sing sejatine Raja Sindhu metu nalika crita manggoning latar Banakeling, Sindhupura. raja Sindhu rumangsa yen dheweke wis purna anggone dadi raja banjur ngutus Resi Sempani supaya nyimpen mahkotane, sabanjure dicritakake yen Raja Sindhu nduweni pepinginan ketemu sedulur bungkuse yaiku Bima. Sadurunge budhal ana ing Ngastine dening Resi Sempani supaya Raja Sindhu nyamar lan ngganti jenenge dadi Jayadrata. Andharan sabanjure paraga panyengkuyung Jayadrata sajrone TNFD bakal diandharake ana ing ngisor iki.

"saya Jayadrata dari pedepokan Banakeling, ingin bertemu dengan pangeran Bima atau para pangeran Pandhawa"

Dhata mujudake dhialog saka jayadrata nalika wis tumeka ana ing sangarepe Ngastina. Jayadrata sing nalika iku dicegat dening para prajurit Ngastina njlentrehake maksud lan tujuwane tumeka ana Ngastina. Prajurit Ngastina njlentrehake yen para Pandhawa ora ana ing Ngastina nanging Jayadrata isih kukuh ora percaya yen para Pandhawa ana ing sajrone Ngastina. Sabanjure dicritakake yen Jayadrata lan prajurit Ngastina adu tandhing sing narik kawigatene Sengkuni.

(3) Sengkuni

Sengkuni yaiku pakdhe saka ibu para Kurawa, nduweni sipat kang licik uga wengis. Sengkuni dicritakake nduweni pangrasa ala marang Pandhawa jalaran rasa lara atine marang bapane para Pandhawa yaiku Pandhu. Sengkuni lan ponakane yaiku Duryudana tansah nduweni kekarepan bisa nyirnakake Pandhawa saka Ngastina.

Sajrone TNFD paraga Sengkuni wis metu ana ing wiwitan crita, lan dicritakake saben ana ing latar Ngastina. Paraga Sengkuni sajrone serat Dewaruci ora dicritakake. Sabanjure andharan ngenani paraga Sengkuni sajrone TNFD bakal djlentrehake ana ing ngisor iki.

"memaksa ramamu turun tahta dan memberikan kekuasaan kepada anak mas Duryudana"

Dhata mujudake dhialog saka paraga Sengkuni nalika cecaturan klawan Duryudana. Sengkuni mangerteni pangrasane Duryudana nalika Duryudana nganti kalamun-lamun lan kepingin banget bisa jumeneng nata ing Ngastina nanging ora bisa, jalaran sang rama, Prabu Drestarasta. Sengkuni ngomong marang Duryudana supaya ngerih-ngerih ramane supaya Prabu Drestarasta menehake tahta Ngastina neng dheweke kanthi peksa.

(4) Bathara Indra lan Bathara Bayu

Paraga Bathara Indra lan Bathara Bayu sajrone TNFD metu anan ing latar gunung Candradimuka nalika wis dikalahake dening Bima ing adu tandhing. Bathara Indra minangka dewa kang nguwasani rembulan, dene Bathara Bayu minangka dewa kang nguwasani angin. Andharan ngenani paraga panyengkuyung Bathara Indra lan Bathara Bayu sajrone TNFD lan bakal djlentrehake ana ing ngisor iki.

"anakku yang kamu cari sebenarnya telah menyatu pada dirimu, sebab kamu adalah"

*putra Bathara Bayu, putra dewa angin
yang sekarang ini ada dihadapanmu”*

Pethikan dhata ing ndhuwur mujudake dhialog saka bethara Indra nalika cecaturan klawan Werkudara. Dijlentrehake nalika Bima sakwise menang klawan raseksa Rukmuka lan Murkakala, saklorone raseksa kasebut njalma bali dadi Bathara Indra lan Bathara Bayu. Bathara Indra lan Bathara Bayu sing wis mangerteni apa kang dadi karepe Bima nalika teka ing guwa papa panggonan Rukmuka lan Murkakala mapan, ngandharake apa iku sarang angin. Sarang angin yaiku sejatine ya Bima dhewe, dene Bima utawa Werkudara minangka putra Sang Bathara Bayu yaiku dewa angin.

Pamaragan

Pamaragan mujudake watak wantune paraga sajrone karya sastra. Panliten iki bakal njlentrehake pamaragan paraga utama lan pamaragan parahga panyengkuyung sajrone Serat Dewaruci.

Bima utawa Werkudara

Paraga Werkudara nduweni watak kang kang becik lan bisa kanggo patuladhan kaya ta: bekti marang guru, nduweni rasa kepengin weruh sing gedhe lan digdaya. Sabanjure bakal dijlentrehake ing ngisor.

(1) Bakti marang Guru

Ing alam kenyataan utawa ing sajrone crita, merguru wis dadi tumindhak kang lumrah dilakoni. Kaya dene dene ing Serat Dewaruci, Werkudara kang merguru marang Dhangyang Druna. Werkudara mituhu banget marang gurune kang ira liya ya Dhangyang Druna. sipat saka Werkudara kasebut patut kanggo patuladhan, amarga guru minangka pawongan kang nggulawentah kita supaya dadi pawongan kang luwih becik. Sipate Werkudara kang bekti utawa mituhu marang gurune bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

*“tidak ibu, bagiku guru itu
selalu benar. Jadi mohon doa
restu semoga Bima bisa kembali
kepangkuan ibu dengan
selamat”*

Dhata mujudake pethikan dhata saka dhialog Bima marang Dewi Kunthi. Nalika Bima oleh jejibahan saka gurune yaiku Drona, supaya nggoleki sarang angin sing jarene ana ing gunung Candramuka, Bima balik menyang kaluwargane Pandhawa saperlu pamit. Para Pandhawa lan Dewi Kunthi menging Bima supaya ora budhal amarga Pandhawa lan Dewi Kunthi ngrumangsani ana sing ora pener saka jejibahan sing diwenahi Drona, nanging Bima kukuh lan isih tetep budhal jalaran iku tugas saka guru lan ora bisa diselaki, lan omong yen kabeh dhawuh saka guru iku bener. Bima uga njaluk pandongan supaya bisa bali maneh.

1) Resi Durna

Pamaragan paraga Drona sajrone TNFD lan serat Dewaruci digambarake meh padha. Pambedane mung ana ing saperangan alesan kanggo nyingkirake Bima lan tujuwane ngirim kanggo nggoleki banyu perwita sari, nanging kanthi onjo Drona isih digambarake minangka guru sing wasis, wicaksana lan sugih kawruh. Andharan ngenani pamaragan guru Drona bakal dijlentrehna ana ing ngisor iki.

*(78)“aku tidak ingin mencelekakan
Pandhawa, dan aku juga tidak ingin
mengecewakan Duryudana, berilah saya
jalan”*

Dhata (78) nyirtakake nalika Drona dipeksa supaya gelem ngrewangi Duryudana lan Sengkuni kanggo gawe cilaka salah siji muride saka Pandhawa

yaiku Bima. Drona sing ora nduweni pilihah amarga saliyané guru kanggo Kurawa lan Pandhawa, Drona uga kasatriya kanggo negara Ngastina, mula Drona kudu tunduk marang kabeh prentah saka pandhuwure Ngastina. Apamaneh sajrone crita TNFD guru Drona uga ditawari bebungah yen putrane Aswatama bisa dadi patih ing Ngastina yen gelem nulungi Duryudana kanggo nyirnakake Bima, senajan Drona isih abot yen kudu nglakoni bab kasebut.

2) Dewa Ruci

Dewaruci digambarake nduweni wujud cilik lan rupa lan penganggo sing meh padha kaya Bima, nanging nduweni kawruh lan kawicaksanan sing linuwih tinimbang manungsa biyasa. Sajrone TNFD lan serat Dewaruci, paraga Dewaruci nduweni pamaragan sing ora beda adoh. Paraga Dewaruci lan pamaragane onjo banget dicirtakake nalika alur Bima wis tumeka ana sajrone samudra lan wis kasil musnakake naga laut. Andharan sajangeke ngenani pamaragan paraga Dewaruci bakal dijlentrehna ana ing ngisor iki.

*“begitulah Bima bergumbulan sifat manusia
akhirnya tetap berkuat pada hatinya sendiri,
dialah yang memulai dialah sendiri yang akhirnya
harus memutuskan. Kita tinggal ditiga alam Bima,
alam janaloka tempat manusia berpijak dan penuh
hawa nafsu, alam Guruloka atau alam kesadaran
dan alam Inbdraloka atau alam kerohanian, kamu
sendiri*

Dhata mujudake dhialog Dewaruci klawan Bima. Saka dhata kasebut bisa dimangerteni sepira jembare kawruhe paraga dewaruci ngenani bab ilmu sejati. Diwulangake marang Bima yen manungsa iku panggonan samubarang bab, uga manungsa ora oleh gampang kapitut hawa nepsu sing semu, lakune manungsa kudu didhasari kasadharan.

3) Duryudana

Suyudana utawa Duryudana sajrone TNFD lan Serat Dewaruci digambarake nduweni watak sing padha, nanging nduweni kalungguhan sing beda. Sajrone TNFD Duryudana digambarake isih durung dadi prabu ing Ngastina dene sajrone serat Dewaruci, Duryudana sing nggunakake jeneng Suyudana digambarake wis jumeneng nata ana ing negara Ngastina. Sabanjure ing ngisor iki bakal diandharake ngenani pamaragan paraga Duryudana sajrone TNFD lan Serat Dewaruci.

*“tidak rama! Kurawa tidak akan
pernah mengakui Yudhistira sebagai
raja”*

Dhata mujudake pethikan dhialog saka Duryudana sing nuduhake sipat gumedhene. Dicirtakake yen Prabu Drestarasta arep menehake kalungguhan Prabu Ngastina marang Yudhistira, banjur dening Prabu Drestarasta ngongko supaya kabeh punggawa ing Ngastina ngakoni jumenenge Yudhistira. Duryudana ora gelem amarga dheweke rumangsa sing luwih pantes dadi raja ing Ngastina tinimbang liyane, apamaneh saka sedulur Pandhawa.

Gambaran sipat gumedhene Duryudana uga digambarake ana ing pethika dhata (82) ing ngisor iki. Senajan dicirtakake yen Duryudana kuwi mung mbayangake dheweke dadi raja, nanging wis katon yen arep sekarepe dhewe kanthi ngongkon sapa wae sing mbutuhake dheweke supaya gelem nyembah sikile.

4) Jayadrata

Pamaragan Jayadrata sajrone panliten iki uga mung bisa ditemokake sajrone TNFD. Senajan Jayadrata pungkasané melu pihake Kurawa nanging sejatine dheweke beda karo para punggawa Kurawa liyane sing nduweni sipat ala, Jayadrata nduweni sipat sing welas asih lan ora seneng peperangan. Andharan ngenani pamaragan Jayadrata sajrone TNFD sabanjure bakal diandharake ana ing ngisor iki.

*“iya kanda mengerti, perang saudara akan
sangat menyedihkan. Akan dipenuhi tangis dan
ratapan, kanda sendiri tidak berani*

membayangkan,, nanti kalau sudah resmi suami istri seperti yang dijanjikan oleh kanda Duryudana mungkin kanda akan punya kesempatan bicara dari hati ke hati padanya agar perselisihan antara Kurawa dan Pandhawa bisa didamaikan”

Saka dhata bisa dimangerteni yen Jayadrata nduweni sipat welas asih lan ora seneng bab peperangan, apamaneh perang sedulur. Sajrone dhata Jayadrata lagi cecaturan klawan Durmagati, adhi wadon saka Kurawa sing bakal didhaupake marang dheweke. Dijlentrehake uga ngenani kekarepane Jayadrata yen kepingin menging anane peprangan kanthi omong marang Duryudana yen sesuk wis resmi dirabekake.

5) Sengkuni

Sajrone TNFD Sengkuni digambarake minangka paraga antagonis utawa nduweni watak sing ala. Konflik sajrone TNFD uga dijalari polah tingkahe Sengkuni. Andharane ngenani pamaragane Sengkuni sajrone TNFD sabanjure bakal diandharna ing ngisor iki.

“hayalan saja nikmat apalagi kalau sudah menjadi kenyataan, dan untuk itu ada dua cara agar prabu cepat menjadi raja”

Dhata mujudake pethikan dhialog saka Sengkuni nalika ketemu Duryudana ing pasewakan Ngastina. Sakwise Duryudana nguda rasa marang Sengkuni ngenani pepingine dadi prabu ing Ngastina nganti kegawa ngimpi, Sengkuni ngerih-ngerih yen Duryudana gelem dadi raja Ngastina, Duryudana kudu manut marang rencanane Sengkuni.

Alur

Alur yaiku urutan prastawa sing ana sajrone carita. Alur biasane among diwatesi prastawa-prastawa sing ana sesambungane marang carita liyane. Prastawa-prastawa kasebut ora bias dilangi amarga nduweni pangribawa marang prastawa sabanjure. Alur sajrone TNFD iki nggunakake alur *progresif* utawa alur maju asipat kronologis kanthi nuwuhake prastawa sing urutan (nurgiyantoro, 2005: 153). Alur *progresif* nduweni telung tahapan, yaiku: (1) tahap wiwitan kang ngermbug ngenani pangenalan lan tuwuhe konflik, (2) tahap tengah sing ngandharake anane konflik lan klimaks, lan (3) tahap pungkasan minangkani pungkasanane perkara.

Andharan ngenani aluri crita saka TNFD lan serat Dewaruci bakal dijltrehake sabanjure ana ing ngisor iki.

“atau anakmas meminta diangkat sebagai Prabu anom. Jadi memastikan diri sebagai calon pengganti Maharaja Pamangku””tapi kalau Kanjeng Ibu tetap pada pendirian kita harus menyingkirkan pandhawa dulu”

Dhata (89) mujudake dhialog antarane Duryudana lan Sengkuni. *Plot* crita sajrone dhata kasebut mujudake swasana sing njalari tuwuhe konflik sajrone TNFD. Konflik kasebut adhedasar rasa pepingine Duryudana bisa jumeneng nata ing Ngastina nanging ora bisa kinabul amarga ora direstoni dening sang rama Drestarasta. Sengkuni menehi panemu kanggo Duryudana supaya bisa dadi Raja kaya sing wis disebut ana sajrone dhialog ing dhata (78).

Latar

Latar yaiku sakiwa tengene utawa papan dumadine crita sajrone karya sastra. Setting bias diperang dadi telu yaiku, latar panggonan, latar wektu

lan latar sosial

Latar Panggonan

Latar panggonan, yaiku papan panggonan ing ngendi kedadeyan kang diceritakake kasebut sajrone karya sastra. Anggone nggunakake latar panggonan kanthi jeneng tartamtu kudu trep karo papan panggonan kang asli.

(1) Ngastina

Latar papan Ngastina sajrone TNFD lan Serat Dewaruci nduweni pambada, sajrone TNFD Ngastina isih diprentah dening Prabu Drestarasta, yen sajrone serat Dewaruci diprentah dening Prabu Suyudana. Andharan ing ngisor iki bakal dijltrehake dhata ngenani panganggone latar Ngastina sajrone TNFD lan Serat Dewaruci.

“tapi kejadian itu hanyalah mimpi belaka dan Duryudana terbangun dari mimpinya. Dia berjalan ke arah tempat pertemuan dan membayangkan dia naik tahta. Dalam lamunannya, Duryudana duduk diatas singgasana dan dihadap oleh seluruh punggawa”

Saka dhata bisa dimangerteni panganggone papan panggonan crita yaiku pasewakan agung Ngastina. Diceritakake yen Duryudana lagi tengi saka turune. Sajrone turune Duryudana ngimpi yen dheweke mangku dadi prabu ing Ngastina. Anggone ngimpi isih dibacutake sawise tangi.

(2) Gunung

Penganggone latar papan Gunung digunakake sajrone TNFD. Gunung dadi papan sepisan sing arep dijug dening Bima nalika nggoleki sarang angin miturut crita sajrone TNFD.

“itulah sebabnya Bima harus mencarinya ke gunung Candramuka”

Dhata mujudake pethikan dhialog saka guru Drona nalika cacaturan klawan patih Sengkuni lan Duryudana. Drona nuduhake carane supaya bisa nyingkirake Bima kanthi menehi jebibahan guna nggoleki sarang angin ana ing Gunung Candramuka. Gunung Candramuka dipilih amarga gunung kasebut kondhang akeh memedine uga nduweni penunggu yaiku raseksa kembar aran Rukmuka lan Murwakala.

Samodra

Sajrone TNFD lan Serat Dewaruci latar samodra ana nalika sakwise Bima rampung menyang Gunung Candramuka. Latar samodra sajrone crita iki wigati banget amarga samodra mujudake papan ketemune Bima lan Dewaruci, uga pungkasan lumakune Bima kanggo nggoleki ilmu kang sejati. Andharan ngenani latar samodra sajrone TNFD lan serat Dewaruci bakal dijltrehake ana ing ngisor iki.

“menurut paman air perwitasari itu ada didasar samodra”

Dhata mujudake pethikan dhialog saka sengkuni sing nyebutake samodra. Diceritakake yen Bima lagi bali saka Gunung Candramuka kanggo nggoleki sarang angin. Banjur sakwise teka alas lan kasil ngasorake raseksa kembar gunung kasebut jebul saklorone yaiku bathra Indra lan Bethara Bayu. Dening Bathara Bayu, Bima diutus supaya nggoleki Banyu perwita sari kanthi takon marang gurune Drona, nanging langsung diwangsul dening Sengkuni.

(3) Njero Ragane Dewa Ruci

Sajrone panliten iki uga ditemokake panganggone latar sajrone awakke Dewaruci. Latar sajrone awake Dewa Ruci iki minangka wiwitane Werkodara oleh panggulawenthas kasa Dewa Ruci. Nalika ing tengahing samodra, Dewa Ruci ngandharake yen ora ana apa-apa neng kono. Werkodara banjur njaluk welas asih marang Dewa Ruci supaya diwenahi pituduh panggonane Banyu Suci sing digoleki. Dewa Ruci banjur ngakon Werkodara Supaya mlebu menyang awake supaya Werkodara mangertenei bab apa sing lagi digoleki.

Andharan ngenani latar sajrone ragane Dewaruci ing

TNFD bakal diandharake ing ngisor iki.

“Bima, warna warni yang kau jumpai itu adalah warna warni sifat manusia. Kesucian, keraguan, kesadaran, pengendalian dari keangkara murkaan dan kemarahan. Begitulah sifat Bima bergumbulan sifat manusia akhirnya tetap berkuat pada hatinya sendiri, dialah yang memulai, dialah sendiri yang harus memutuskan(...).”

Dhata mujudake pethikan saka dhialog Dewaruci nalika Bima wis mlebu ana sajrone ragane. Nalika Bima wis mlebu, manjing lan nyawiji ana ragane Dewaruci, Dewaruci menehi pituduh lan kawruh bab ilmu sejati marang Bima. Andharan ngenani maneka sipat manungsa sing dilambangake kanthi maneka jinis warna sing disawang Bima sajrone awakke Dewaruci. Maneka warna kasebut uga dadi perlambang yen manungsa kuwi nduweni tetenger dhewe-dhewe saengga kabeh bali ana pribadhine.

Latar Swasana

Latar swasana yaiku latar sing nduweni sesambungan karo pangrasa utawa swasana nalika crita kasebut kedadeyan. Sajrone TNFD lan Serat Dewaruci bisa ditemokake maneka swasanana sing kedadeyan sajrone critane, antarane swasana prihatin, seneng, kuciwa, nesu lan kuwatir. Andharan ngenani latar swasana sajrone TNFD lan Serat Dewaruci dijlentrehne ana ing ngisor iki.

(1) Prihatin

Prihatin minangka salah sawijine pangrasa manungsa. Rasa prihatin nuduhake yen kita miangka manungsu nduweni rasa perduli marang liyan. Sajrone serat Dewaruci, rasa prihatin digambarake dening para sedulur pandawa nalika dipamiti dening Wrekodara. Sabanjure bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

“Bima anakku apa pencarian Air periwta sari ini tidak bisa dihentikan?”

Dhata mujudake pethikan dhialog saka Dewi Kunthi kang ditujokake marang Bima. Dewi Kunthi sing mangerteni polahe Bima nalika ana ing Gunung Candramuka, ndadekake prihatin marang apa sing kedadeyan marang Bima, saengga Dewi Kunthi ngocap lan mbujuk Bima supaya ora budhal maneh kanggo nggolek banyu perwita sari ana ing samudra.

(2) Seneng

Swasana seneng digambarake digambarake dening paraga Wrekodara sawise nggayuh kasampurnan urip. Werkodara rumangsa seneng tur marem merga upayane kanggo nggoleki kasampurnan urip wis kasil.

“apakah benar yang saya dengarkan ini? Hastina butuh petinggi-petinggi diangkatan perangnya?”

Dhata kasebut dijupuk saka sumber dhata TNFD. Dhata kasebut nuduhake swasana seneng kang dialami dening paraga Jayadrata. Jayadrata seneng amerga dheweke ditawani dening Sengkuni dadi patih perang Ngastina, amerga Sengkuni mbutuwake wong kuwat sing kasil ngasorake prajurit Ngastina lan Pandhawa. Sabanjure dicritakake yen Jayadrata uga bungah amerga bakal didhauwake dening Dursilawati, adhi saka Duryudana sing kasil narik kawigatene Jayadrata.

(3) Nesu

Swasana Nesu digambarake dening Rukmuka lan

Rukmukala nalika Wrekodara mlebu menyang alas saperlu ngupadi banyu suci. Sabanjure bakal diandharake ing ngisor iki.

“Iya kamu sengaja datang ke Goa ini untuk kusembelih, kupanggang pahammu dan kujadikan sarapan pagiku hahaha”

Dhata mujudake dhialog saka paraga Rukmuka yaiku raseksa gunung Candramuka. Rukmuka nesu amerga tekane Bima ana gunung Candramuka merangi kabeh lelembut lan nggawe rusake alas. Rukmuka lan Murwakala ora trima banjur nantang arep mangan Bima, supaya Bima ajrih lan ngalih saka gunung, nanging jebul Bima sing luwih unggul.

(4) Kuwatir

Kuwatir minangka pangrasane manungsa kang nuduhake yen manungsa kasebut perduli marang kahanane liya. Swasana kuwatir digambarake dening Dewi Kunthi nalika Bima Pamit ngupade banyu suci

“bima, Bratasena, ya Bayusuta. Memang benar seorang murid harus patuh taat kepada perintah gurunya, tetapi mencari sarang angin ke Gunung Candramuka apakah itu sebuah perintah wajar yang harus ditaati seorang murid?”

Dhata mujudake dhialog saka Dewi Kunthi sajrone TNFD sing nuduhake pangrasa kuwatir. Pangrasa kuwatir kasebut tuwuh amerga Dewi Kunthi keprungu kekarepane Bima budhal menyang gunung Candramuka. Dewi Kunthi ngrumangsani ana sing ora bener ngenani budhale Bima menyang Gunung Candramuka, saengga ngerih-ngerih Bima supaya ora nuruti apa sing dadi prentahe Drona, amerga dirasa prentah kasebut ora wajar.

4.1.2.1 Tema

Tema didadekake dhasar pangrembakaning sawutuhing cerita, mula ing kene tema asipat ngrasuk marang sawijining cerita. Mula, kanggo nemtokake tema sawijining karya fiksi, tema kudu didudut saka sakabehing cerita kanthi sawutuhe, dudu adhedhasar saperangan bab tartamtu saka cerita

1) Ngabekti

Sajrone TNFD lan serat Dewaruci salah sawijine tema kang bisa ditemokake yaiku kabekten. Kabekten sing dimaksud yaiku kabektene Bima utawa Werkodara marang gurune Drona, amerga Bima nganggep apa kang dadi omongane Drona minangka guru iku bab sing bener lan kudu ditindakake. Andharan sajangepe ngenani tema kabekten bakal dijlentrehake ana ing dhata-dhata ing ngisor iki.

tidak ibu, bagiku guru itu selalu benar. Jadi mohon restu semoga Bima bisa kembali kepangkuan ibu dengan selamat”

Dhata mujudake pethikan dhialog saka paraga Bima. Dicritakake yen Bima ditekake ana Ngastina dening gurune yaiku Drona, amerga Drona diutus Duryudana lan Sengkuni kanggo nyirnakake Bima. Drona nggunakake rencana supaya Bima ora curiga kanthi menehi jejibahan nggolek sarang angin ana ing gunung Candramuka. Sabanjure Bima pamit menyang kaluwarga Pandhawa, nanging parang Kaluwarga Pandhawa ngrumangsani yen jejibahan saka Drona iki nyalawadi lan ora bener, saengga kabeh padha menging anggone Bima budhal keblebu uga Dewi Kunthi sing katon ora lila yen Bima sida budhal. Pungkasan Bima matur marang Dewi Kunthi yen yakin Drona iku bener lan nyuwun donga pangestu.

(2) Ngangsu Kawruh

Sajrone TNFD pancen digambarake kebak kawruh kang bisa didudut. Mligine piwulang saka Dewaruci kang diwulangake marang Bima. Kaya pethikan dhata ing ngisor iki.

“Begitulah Bima bergumbulan sifat manusia akhirnya tetap berkuat pada hatinya sendiri, dialah yang memulai dan dialah

yang harus memutuskan. Kita ini tinggal ditiga alam Bima, alam janaloka atau afan tempat manbusia berpijak dan penuh hawa nafsu, alam guruloka atau alam kesadaran, dan alam Indraloka atau alam kerohanian, kamu sendiri yang harus menentukan bagaimana kamu bersikap pada ketiga alam tersebut”

Saka dhata ing ndhuwur bisa dimangerteni yen sajorne crita TNFD nduweni piwulang kang bisa disinaoni. Piwulang kasebut diwedhar dening paraga Dewaruci marang Bima nalika Bima ana ing sajrone raga Dewaruci. Piwulang kasebut ngemot ngenani maneka sipate manungsa sing dilambangake kanthi werna, sabanjure piwulangan ngenani manekajinis alam sing dialami manungsa kaya alam janaloka, alam guruloka lan alam indra loka.

(3) Kaprawiran

Kaprawiran yaiku sipat kang kudu diduweni saben kesatriya. Sajrone TNFD lan Serat Dewaruci bisa ditemokake tema kaprawisan sing digambarake lan dadi pamaraga saka paraga utama Bima utawa Werkodara. Andharan sajangeke ngenani tema kaprawiran sajrone TNFD lan Serat Dewaruci bakal diandharake ana ing ngisor iki.

“(....) tapi kalau sarang angin itu tidak ada pasti guru telah menyembunyikan satu pengetahuan yang kedalamannya harus aku cari sendiri dan bagaimana aku bisa mencarinya ibu Kunthi kalau aku tidak berangkat”

Dhata mujudake dhalog saka paraga Bima sajrone TNFD. Sipata kaprawiran kang bisa dijupuk saka dhata kasebut yaiku nalika Bima diwenahi jejibahan dening gurune Drona, banjur dipenging dening kaluwarga Pandhawa lan Dewi Kunthi kanthi alesan yen jejibahan kasebut nyalawadi. Dewi Kunthi ujar marang Bima yen dipikir luwih dhisik sadurunge budhal, nanging ditolak dening Bima kanthi alesan yen kuwi wis tugase, bener lan orane kudu dilakoni luwih dhisik.

Lelewane Basa

Sajrone panliten iki ditemokake lelewane basa sajrone TNFD. Andharan ngenani bab kasebut bakal dijlentrehake ana ing ngisor iki.

“hahaha bagus Bima anakku Bratasena, itu artinya kamu berhasil menemukan siapa dirimu sebenarnya. Karena angin itu sebenarnya ada didalam dirimu sendiri, itulah sebabnya kamu disebut Bayusuta anak Bethara Bayu, selamat Bima atas keberhasilan menemukan jati diri”

Saka dhata mujudake dhata kang dijupuk saka TNFD nggunakake basa indonesia. Pangripta anggane ngripta tulisan kasebut kanthi tujuwan diwujudake dadi naskah film. Film kasebut digiyarake kanggo umum, mula nggunakake basa Indonesia, nanging saperangan tembung isih nggunakake tetembungan asli Jawa supaya ora uwal saka crita asline. Basa Indonesia sing digunakake yaiku basa baku lan ora baku, nanging luwih onjo basa ora baku amarga supaya luwih komunikatif kanggo pamiyarsa.

Amanat

Sajrone crita TNFD paraga utamane yaiku Werkodara utawa Bima lan Dewaruci. Awit saka judhule sing digunakake yaiku Dewaruci, bisa dimangerteni yen Dewaruci nduweni pangribawa kang

gedhe tumrap crita iki. Sajrone Serta Dewaruci alur crita sing wigati kedadeyan amarga sesambungan paraga Werkodara lan Dewaruci.

Dhasar crita TNFD yaiku ngenani bab kasampurnaning urip. Akeh piwulang moral kang tuwuh amarga interaksi antarane Werkodara lan Dewaruci utawa saka lelakone paraga Werkodara kuwi dhewe. Werkodara kaya apa kang wis diandharake ing bab sadurunge nduweni watak digdaya, nduweni tekad kang kuwat, rasa kepingin weruh lan digdaya. Saka andharan kasebut bisa dimangerteni yen pesen moral sajrone crita iki bisa diperang dadi loro, yaiku pesen moral kang awujud piwulang mistik lan pesen mora sing ora awujud mistik. Dhata bab kasebut sajrone TNFD ana ing ngisor iki.

(110) “Bima, warna warni yang kau jumpai itu adalah warna warni sifat manusia. Kesucian, keraguan, kesadaran, pengendalian dari keangkara murkaan dan kemarahan. Begitulah sifat Bima bergumbulan sifat manusia akhirnya tetap berkutat pada hatinya sendiri, dialah yang memulai, dialah sendiri yang harus memutuskan(....)”

Pesen moral kan awujud mistik sajrone TNFD bisa ditemokake nalika anane interaksi anatarane paraga Werkodara utawa Bima klawan Dewaruci ing telenging segara. Piwulang lan ajaran sing diwedharake dening Dewaruci mujudake piwulang mistik. Piwulang mistik kang dimaksud yaiku ngenani bab-bab sipate manungsa, hawa nepsu lan manunggale kawula Gusti.

Nilai-Nilai sajrone Crita Dewa Ruci

Crita Dewa Ruci minangka salah sawijine crita sing ngandhut nilai-nilai becik. Nilai-nilai becik mau bisa kanggo patuladhan sajrone urip. Andharan ngenani nilai-nilai sajrone crita Dewa Ruci bakal dijlentrehake ing ngisor iki..

Tekun lan Mituhu marang Guru

Merguru marang wong kang luwih pinter, utawa wong kan luwih dhuwur ngelmune minangka salah sawijine tumindak kang becik lan wigati. Ing alam kanyatan utawa ing sajrone crita, merguru wis dadi tumindhak kang lumrah dilakoni. Tekun lan mituhu sing tegese tansah sumanggem utawa ngestokake dhawuh. Dhawuhe guru kudu tansah diestokake jalaran guru iku pawongan sing nuduhake kawruh. Ing Serat Dewaruci lan TNFD sipat tekun lan mituhi marang gurune digambarake dening paraga Wrekodara utawa Bima. Werkodara mituhu banget marang gurune kang ira liya ya Dhangnyang Druna. Sipat saka Werkodara kasebut patut kanggo patuladhan, amarga guru minangka pawongan kang nggulawentah kita supaya dadi pawongan kang luwih becik. Sajrone carita Dewaruci, Raden Wrekodara mestuti dhawuhe guru yaiku ngupaya ngelmu kasampurnan sanajan pitukone abot. Sing dituhoni Raden Wrekodara yaiku ora ana guru sing njlomprongake karo muride nanging guru minterake klawan muride.

4.2.1 Jer Basuki Mawa Beya

Jer basiku mawa beya minangka salah sawijine bebasan kang isih asring digunakake ing jaman saiki. Jer basuki mawa beya nduweni teges yen manungsa kepingin mulya lan mukti uripe kudu ngupaya luwih dhisik. Kamulyan ora bisa diolehake tanpa ngupaya lan rekasa. Ing crita Dewa Ruci kamukten digambarake dening paraga Werkodara utama Bima nalika dheweke wis mangerteni babagan ilmu kasampurnan urip. Maneka warna pepalang kudu disingkirake dening Werkodara kanggo nggayuh kasampurnan urip. Kabeh mau mung kanggo nggayuh apa sing dadi kekarepane.

Mangerteni apa kang Bakal Ditindakake

Kabeh tumindhake manungsa ing alam donya methi bakal ana piwalese ing tembe mburine, mula saka kuwi sadurunge nidhakake samubarang kita kudu mangerteni kanthi cetha marang apa sing bakal ditindakake. Manungsa sing saderma tumindhak tanpa dipikir dhisik apik alane bakal antuk

tuna ing pungkasane. Sajrone Serat Dewa ruci piwulang kasebut diandharake dening Dewa Ruci ing telenge samodra.

Aja lunga yen tan wruh ingkang pinaran, lan aja mangan ugi, lamun tan weruha, rasane kang pinangan, aywa nganggo-anggo ugi, yen durung wruha, arane busaneki.(pupuh 4, pada 27)

Pethikan ing ndhuwur ngandharake yen sadurunge tumindhak kudu mangerteni dhisik apa sing bakal ditindhakake. Aja lunga yen durung ngerti parane, aja mangan yen durung ngerti apa sing dipangan. Manungsa minangka makhluk social saengga kabeh tumindhake mesthi sesambungan klawan manungsa liyane, yen tumindhak ora srana dipikir bakal ngrugekake manungsa liyane.

Kasampurnan Urip

Crita Dewa Ruci nyritakake lelakone Werkodara kanggo nggayuh ksampurnan urip. Ing serat Dewaruci, kasampurnan urip bakal digayuh nalika manungsa wis bisa ngempet hawa nepsu kadonyan.

Pan isining jagad amepeki, iya ati kang telung prakara, pamurung ing laku dene, kang bisa pisah iku, pesthi bisa amor ing gaib, iku mungsuh ing tapa, ati kang tetelu, ireng abang kuning samya, ingkang nyegah cipta karsa kang lestari, pamoring suksma mulya.

Pethikan serat Dewaruci ing ndhuwur nggambarake nepsune manungsa kanthi wujud cahya ireng, abang, kuning lan putih. Nepsu-nepsu kasebut sing ngalangi lakune manungsa nalika arep nidhakake kabecikan. Werna abang nggambarake nepsu murku utawa bisasa diarani nepsu amarah. Manungsa sing nepsu amarahe luwih onjo bakal gampang nesu marang samubarang. Werna putih nggambarake nepsu mutmainah. Nepsu mutmainah minangka nepsu gawan lair kang ana ing atine manungsa. Manungsa kang nepsu mutmainahe luwih onjo bakal asring kucima marang tumindake dhewe. Werna ireng nggambarake napsu alumuah. Nepsu alumuah yaiku nepsu kang nutupi ati saka rasa waspada. Manungsa sing nepsu alumuah luwih onjo bakal dadi wong sing kebat kliwat, ora bisa setiti lan ngati-ati. Sing pungkasan yaiku werna kuning kang nggambarake nepsu supiah. Wong sing nepsu supiahe luwih onjo bakal dadi pawongan sing seneng ngrusak. Crita Dewa Ruci ngandharake yen manungsa kepengin bisa nggayuh kasampurnan urip, kudu bisa ngempet nepsu-nepsu kang ana ing atine. Sejatine nepsu nepsu kasebut sing ngalangi tumindhake manungsa ing alam donya.

PANUTUP

Dudutan

Adhedhasar titingan sing wis dilakoni bisa didudut:

1. TNFD lan Serat Dewaruci minangka sawijine karya sastra kang kasusun saka paraga, pamaragan,alur,latar cerita, tema, lelewane basa, pesen lan amanat.paraga utama sajrone TNFD yaiku Bima, Pandhita Drona, lan Dewa Ruci, dene paraga panyengkuyunge yaiku Suyudana, Sengkuni, Jayadrata, Rukmuka lan Murkakala, Batara Bayu lan batara Indra.paraga utama sajrone Serat Dewaruci yaiku Werkodara, Dhangnyang

Drona, Dewa Ruci, dene paraga panyengkuyunge yaiku Doryudana, Sengkunni, Rukmuka lan Rumkmukala, Batara Bayu, Bayara Indra. Tema sajrone TNFD yaiku kabekten, kaprawiran, lan kawruh. Tema sajrone Serat Dewaruci yaiku kabekten, kaprawiran lan kawruh. Jinise latar sajeone TNFD lan Serat Dewaruci yaiku latar panggonan, lan latar Suasana.lelewane basa sajrone TNFD yaiku nggunakake Basa Indonesia dene Serat Dewaruci nggunakake Basa Jawa Pertengahan knthi metrum macapat.

2. Crita Dewa Ruci minangka sawijine crita kang ngandhut nilai-nilai luhur. Nilai-nilai luhur kasebut bisa kanggo patuladan sajrone urip ing alam donya. Nilai-nilai luhur kang kinandhut sajrone crita Dewa Ruci yaiku: tekun lan mituhu marang guru, jer basuku mawa beya, mangerteni apa kang bakal ditindakake, nilai kasampurnan urip.

Pamrayoga

sawernaning pamikiran kang diandharne sajrone panliten iki dikarepake tuwuh kesadaran ngenani sastra. Sastra ora mung mujudake hiburan lan wacanan kanggo ngisi wektu kosong. Sastra iku sawijining wacan kang kudu dirasakne lan dimangerteni kanthi luwih jeru, saengga bisa menèhi nilai tambah sajrone wawasan panguripan ing alam donya

ing kene bakal disampekake saperangan saran marang pihak. Pihak kasebut mujudake pihak kang kanthi langsung ana sesambungane sajroning pemanfaatan asile panliten iki, lan pamaca ing umume yaiku paedah asiling panliten: Panliten iki pancen adoh banget saka kasampurnan, ana ing panliten iki dikarepake ana tumindak maneh kanggo nyampurnakake panliten” *Suluk Dewaruci lan Film Dewa Ruci (Titingan Intertekstual)*”.

KAPUSTAKAN

Damono, Sapardi Djoko. 2005. *Pegangan Penelitian Sastra*

Bandingan. Jakarta : Pusat Bahasa.

Endraswara, Suwardi. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra*

Bandingan. Jakarta: Bukupop.

_____2011. *Sastra Bandingan:Pendekatan*

dan Teory Pengkajian, Yogyakarta:

Lambung Ilmu

_____2010. *Tuntunan Tembang Jawa*.

Yogyakarta: Lungung Ilmu.

_____2008. *Metodologi Penelitian Sastra*.

Yogyakarta: Med Press.

Hutomo, Suripan Sadi. 1993. *Merambah Matahari Sastra*

dalam Perbandingan. Jakarta: Pusat

Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.

Karsono, H.S. 2001. *Sekar Macapat*. Jakarta: Wedatama

Widya Sastra.

Munawaroh. 2014.” *intertekstual cerita pandji gandroeng*

angrèni dengan roman tjandra kirana.”

Skripsi. Jurusan Pendidikan Bahasa

***Daerah, Fakultas Bahasa Dan
Seni, Universitas Negeri
Yogyakarta.***

- Nurdiyantoro, Burhan. 2007. *Teori Pengkajian Fiksi*.
Yogyakarta: Gadjah Mada
University Press.
- Ratna, Nyoman Kutha, 2010 . *Teori, Metode, Dan
Teknik Penelitian Sastra*. Jakarta:
Pustaka Pelajar
- Padmosoekotjo, S. 1960. *Ngengrengan Kasustran
Djawa. Jilid II*. Jogjakarta: Hien
Hoo Sing.
- Putri, Pustiyadara Pramana, 2013. "*perbandingan fakta
cerita serat Dewa Ruci Dan Suluk
Linglung Sunan Kalijaga*." *Skripsi*.
Jurusan Pendidikan Bahasa
Daerah, Fakultas Bahasa Dan Seni,
Universitas Negeri Yogyakarta.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2007. *Pengantar Penelitian
Sastra*. Yogyakarta: Pustaka
Pelajar.
- Semi, Altar. 1988. *Kritik Sastra*. Bandung: Angkasa
- Suwarna. 2008. *Buku Ajar Seni Tembang*. Yogyakarta:
Grafika Indah.
- Suwarni. 2013. *Sastra Jawa Pertengahan*. Surabaya:
Perwira Media Nusantara
- Trisman, B, Sulistiani dan Marthalena. 2002. *Antologi
Esai Sastra Bandingan dalam
Sastra Indonesia Modern*. Jakarta:
Pusat Bahasa.
- Warren, Wallek. 1995. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: PT
Gramedia
- Widayat, Afendy. 2011. *Teori Sastra Jawa*. Yogyakarta:
Kanwa Publisher.
- Zoetmulder, P.J. 1983. *Kalangwan: Sastra Jawa Kuno
Selayang Pandang*. Jakarta;
Djambatan

